

BALANSEKUNST

ERFARINGER FRA FORSVARSMUSEETS HUSKUNSTNERPROSJEKT

Åshild Andrea Brekke og Siri Slettvåg (red.)

NORSK KULTURRÅD

POSTBOKS 8052 DEP 0031 OSLO
TELEFON: 21 04 58 00

POST@KULTURRAD.NO
WWW.KULTURRAD.NO

TRYKK: KRONA TRYKK AS

ISSN 1503-5972 (TRYKT UTG.)
ISSN 1504-9167 (ONLINE)
ISBN 978-82-8105-096-9

FOTO OMSLAG: ARNE FLAATEN

INNHOOLD

1	Å GÅ PÅ LINE UTAN SIKRING	4	3	MISSION ACCOMPLISHED?	26
1.1	Om samfunnsroller og stutte armar	4	4	MUSEALE FORSTYRRELSER I FORSVARSMUSEET ...	32
1.2	Kritisk refleksjon og skapande samhandling?	5	5	ARMÉMUSEUM I STOCKHOLM	
1.3	Mange vegar til samfunnsrolla	6		OCH MORTEN TRAAVIK	38
1.4	Ein kunstnar i huset	6	6	«HONEST JOHN - LET'S BE HONEST»	52
1.5	Å bita på ein annan måte	6	7	GODE TIPS OG RÅD	58
1.6	All erfaring er nyttig erfaring	9	8	KJELDER OG NYTTIGE LENKER	62
2	EN ØVELSE I DEMOKRATI	12			
2.1	Første formasjon. OPPDRAG:	14			
2.2	Andre formasjon. HÆRWERK:	18			
2.3	Tredje formasjon. URO:	20			
2.4	Fjerde formasjon. SLUTNINGER:	23			

FORORD

I St. meld. nr. 49 *Fremtidens museum*, pekes det på behovet for styrking og fornying av museenes formidling og samfunnsrolle. Museene skal nå publikum med kunnskap og opplevelse og være tilgjengelige for alle. Dette innebærer aktuell formidling som fremmer kritisk refleksjon og skapende innsikt. Videre skal museene gjennom faglig utvikling, nytenking og profesjonalisering være oppdaterte og aktuelle i alle deler av sin virksomhet og ha en aktiv samfunnsrolle. Derfor må formidlingen kunne være kritisk og nyskapende både når det gjelder tematikk, form og virkemidler.

Forsvarsmuseets prosjekt *Artist-in-Residence* fikk støtte av Norsk kulturråd i 2009/2010 og er svært relevant for museene i lys av føringene i St.meld. nr. 49. I begrunnelsen for støtte het det at «... prosjektbeskrivelsen viser en vilje til nytenkning og kan gi gode muligheter for spennende kunsthendelser gjennom aktivisering av samlinga på nye måter». Forsvarsmuseet har gjennom dette prosjektet gjort viktig nybrottsarbeid når det gjelder å prøve ut nye metoder og vinkler på formidlinga av kjernevirksomheten sin. Som med alt nybrottsarbeid tok prosessen uforutsette vendinger og kunne til tider oppleves som kronglete og smertefull for de ulike partene.

Erfaringene fra prosjektet er likevel svært viktige for museer og arkiver som nettopp skal jobbe med nyskapende og kritisk formidling.

Prosjektet *Artist-in-Residence* ved Forsvarsmuseet har generert verdifulle erfaringer som Norsk kulturråd ønsker å dokumentere med tanke på nytteverdi for kulturfeltet og som et ledd i videre satsing på denne typen initiativ.

I dette skriftet har vi samlet en del av erfaringene knyttet til dette prosjektet. Mulighetene er mange og handlingsrommet stort. Med denne erfaringsrapporten ønsker Kulturrådet nettopp å stimulere til diskusjon og motivere museum- og arkivsektoren til å prøve ut nye formidlingsformer.

«Museene skal gi både kunnskap og opplevelse. De skal være tilgjengelige for alle og være relevante og aktuelle samfunnsinstitusjoner som fremmer kritisk refleksjon og skapende innsikt.» St.meld. nr. 49 (2008–2009).

Lykke til!

ANNE AASHEIM
Direktør Norsk kulturråd

VIBEKE MOHR
Avdelingsdirektør Kultur

Utstillinga Hærverk #4:»
Body Armour - betre enn
sex?» vart opna 07.12.10
Foto: Armémuseum

Å GÅ PÅ LINE UTAN SIKRING

Siri Slettvåg & Åshild Andrea Brekke, Norsk kulturråd (tidl. ABM-utvikling)

1.1 Om samfunnsroller og stutte armar

Hausten 2008 vart vi invitert til Forsvarsmuseets si interne fagsamling for å snakka om museas samfunnsrolle, målgrupper og formidling. Engasjerte og kunnskapsrike tilsette frå alle einingane i Forsvarsmuseet landet rundt var samla og diskusjonane gjekk friskt og lenge kring tema som kritisk formidling, rolla til gjenstandar og moglege nye publikumsgrupper. I innlegget vårt la vi stor vekt på det formidable handlingsrommet musea faktisk har når det gjeld å formidla ulike tema (også vanskelege) og til ulike grupper, eit handlingsrom som blant anna er nedfelt i ulike stortingsmeldingar. Det var difor med stor interesse vi følgde med på oppstarten og utviklinga av prosjektet som denne rapporten handlar om. Ikkje minst vart vi overraska over at museumseigarane (Forsvaret) på eit tidspunkt greip inn i museet si faglege verksemd og stogga delar av prosjektet, noko som gjorde at vi tykte det var naudsynt å minna om 'armlengdes-avstand'-prinsippet mellom museum og eigarar i den offentlege debatten:

Prosjektet, og ikkje minst forsøket på å stogga det, fekk etter kvart mykje merksemd i media. Kva slags prosjekt var Forsvarsmuseet sitt prosjekt «Artist-in-Residence» (AiR) egentleg? Og kvifor vart det avslutta etter berre eitt år?

Prosjektet vart skipa dels etter inspirasjon frå Kulturrådets prosjekt «Museale forstyrrelser», som vart avslutta i 2009, og dels etter erfaringane med «Miss Landmine Kambodsja»-utstillinga på Forsvarsmuseet, òg støtta av Kulturrådet.

Som «artist in Residence» hadde kunstnar Morten Traavik fast plass på museet og i utgangspunktet full kunstnarleg fridom til å sjå kritisk på ulike sider ved militær verksemd. Kvifor valde museet eit slikt prosjekt? Og kvifor vart det så omstridd hjå museumseigarane? Dette er berre nokre av spørsmåla vi tek for oss i denne erfaringsrapporten. Sjølv om prosjektet ikkje gjekk heilt etter planen, har det gjeve verdifulle erfaringar som kan vera nyttige for andre som har tenkt seg i gang med liknande prosjekt. Før

vi går nærare inn på sjølve prosjektet, skal vi skissera nokre punkt knytt til samfunnsrolla til museums- og arkivsektoren.

Aftenposten

Ifølge Aftenposten ble kunstprosjektet Hærwerk for drøyt for Forsvaret. De stanser deler av prosjektet til Forsvarsmuseets huskunstner Morten Traavik. Dette er en fallitterklæring for Forsvaret som museumseier. Forsvarsmuseet har ved å ta inn Morten Traavik gjort et modig grep. De lar en kunstner fritt kaste skråblikk på historien og virksomheten de forvalter. Museene skal være relevante og aktuelle samfunnsinstitusjoner som fremmer refleksjon og gir innsikt. De skal ha en faglig fri stilling, som gir handlingsrom for å stille kritiske spørsmål til både fortid og nåtid. Ifølge St.meld. nr. 49, Framtidas museum, forutsetter dette «armlengdes avstand til eiere og offentlige myndigheter».

At Forsvarsmuseet får så sterke signaler fra sine eiere at de velger å stanse Hærwerk, tyder på at Forsvaret ikke har tilstrekkelig avstand. Skal Forsvarsmuseet bare kunne formidle en autorisert og polert versjon av historien? Skal ikke Forsvarsmuseet kunne stille kritiske spørsmål og stimulere til refleksjon rundt egen virksomhet?

Åshild Andrea Brekke og Siri Slettvåg
ABM-utvikling, statens senter for arkiv, bibliotek og museum

(<http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/article3641454.ece>)

1.2 Kritisk refleksjon og skapande samhandling?

Fleire av stortingsmeldingane knytte til kultursektoren som har komme dei seinare åra, legg vekt på at arkiva, biblioteka og musea skal vera aktive og

aktuelle samfunnsinstitusjonar med vekt på kritisk refleksjon og skapande innsikt, og at dei skal fungera som dialoginstitusjonar, møtestader og sosiale arenaer for mange ulike grupper. Institusjonane skal med andre ord vera med på å styrkja demokratiet og ytringsfridomen gjennom arbeidet sitt¹.

Samfunnsrolleoppdraget til arkiva, musea og biblioteka kan tolkast breitt eller smalt, og kan femna mange eller få ting. Dei statlege føringane har som nemnt vore mange opp gjennom åra og kan oppsummerast i følgjande punkt:

- Arkiv og museum skal på ein engasjerande måte skapa og formidla kunnskap i direkte samhandling med dei aktørar og grupper som kunnskapen gjeld. Dei skal vera ein offensiv og kontaktsøkjande samarbeidspartnar som har legitimitet, styrkje og mot til å forfekta bestemte verdiar der det er naudsynt.
- Arkiv og museum sine brukarar må definerast breitt og femna ulike segment i samfunnet, og evna å gje stemme til samfunnsgrupper som ikkje maktar å gjera seg gjeldande i samfunnsdebatten.
- Arkiv og museum skal ha medvit om den samfunnsendrande krafta som ligg i kritisk og undersøkjande kulturformidling, og skapa fellesskap basert på utforsking av erfaringar, kritisk refleksjon og meningsutveksling.

Arkiv og museum er ulike når det gjeld å tolka og setja ut i livet rolla som kritisk reflekterande samfunnsinstitusjonar. Ein kan då stilla seg spørsmålet kva det eigentleg tyder i praksis å vera «aktive og aktuelle

¹ Sjå t.d. St.meld. nr. 49 (2008–2009) *Framtidas museum*, St.meld. nr. 48 (2002–2003), St. meld. nr. 22 (1999–2000) og NOU 1996:7.

samfunnsinstitusjonar med vekt på kritisk refleksjon og skapande innsikt». Sjølv om stortingsmeldingane trekkjer opp ei tydelegare overordna retning for arkiv og museumssektoren, gjev dei lite praktisk hjelp til å operasjonalisera denne samfunnsrolla.

1.3 Mange vegar til samfunnsrolla

Det er rom for stor variasjon i måtar å operasjonalisera samfunnsrolla på. Denne typen arbeid er ikkje avhengig av typen institusjon – eit naturvitskapeleg museum har vel så store moglegheiter som eit kunst- eller kulturhistorisk museum eller eit arkiv til å arbeida med ulike typar tematikk og målgrupper. Ein grunnleggjande føresetnad er likevel at institusjonen har ei medviten haldning til si eiga rolle og til kva moglegheiter og avgrensingar som ligg innafor denne rolla.

Forvarsmuseet valde gjennom Artist-in Residence-prosjektet sitt å gripa denne rolla på ein ny og utfordrande måte. Vi skal i dei neste avsnitta se nærare på kva slags erfaringar dei gjorde seg.

1.4 Ein kunstnar i huset

Forsvarsmuseet søkte og fekk i 2009 innvilga til saman 200 000 frå Norsk kulturråd. Pengane skulle gå til eit Artist-in-Residence-program, med scenekunstinstruktør Morten Traavik som invitert huskunstnar. Forsvarsmuseet er eit etatismuseum, finansiert over forsvarsbudsjettet, og soleis ikkje omfatta av museumsreforma. Forsvarsmuseet ønskte gjennom AiR-ordninga å gje rom for eit nytt og naudsynt ytrings- og handlingsrom ved museet. Ein tradisjonelt noko tung og lukka kulturarvinstitusjon ønskte soleis å opne for intervensjon og interaksjon.

Prosjektets intensjon var dialog, nye blikk, kommentar og debatt, også om vanskelege tema og vikarierende sivile og militære «sanningar». Kunstnaren

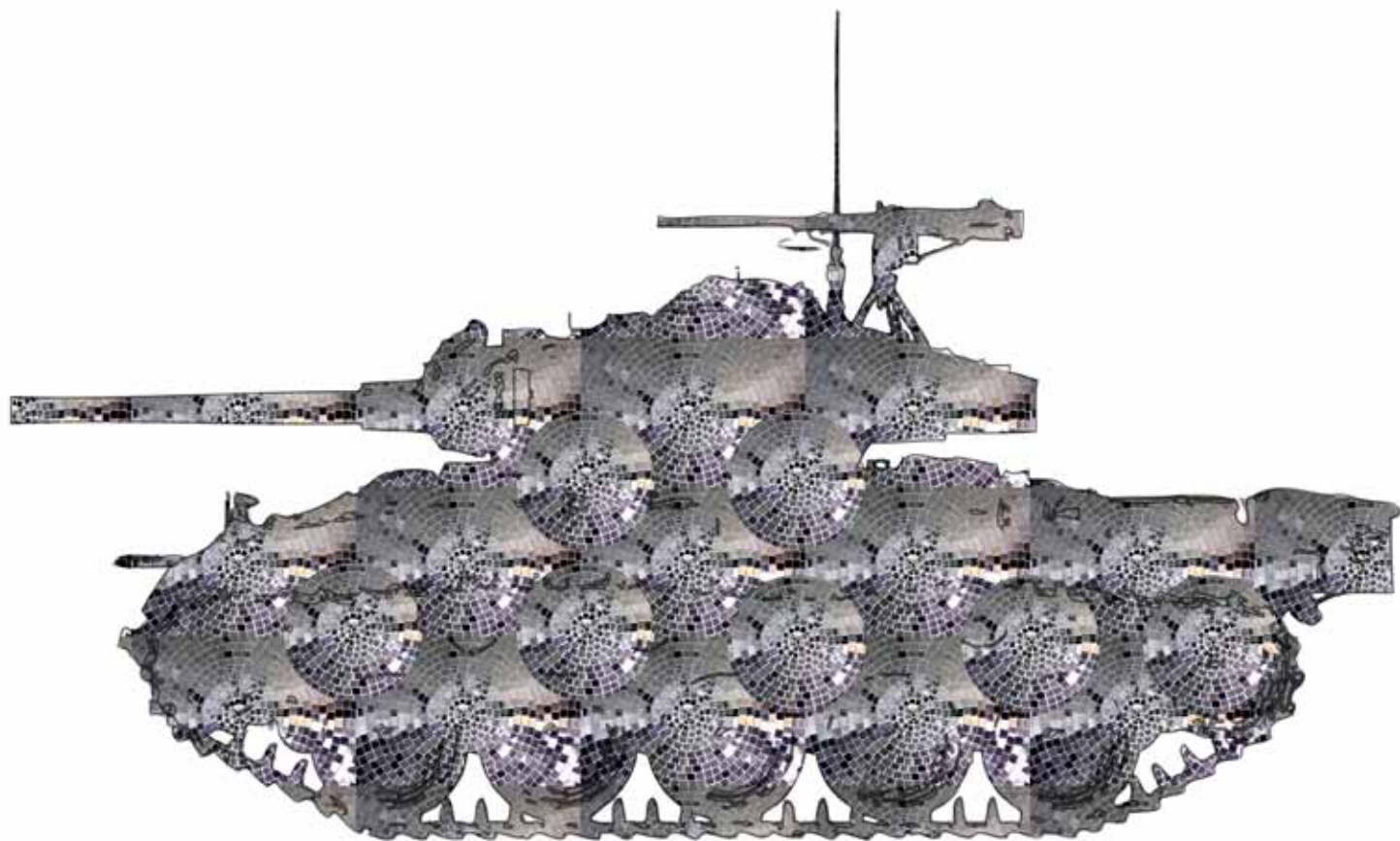
tilknytt museets AiR-ordning skulle ikkje skapa tingingverk frå museumsleiinga, men skulle vera fristilt i sine idear, metodar og uttrykk. AiR-ordninga skulle gå parallelt med museets eige arbeid med ombygging og installasjon av nye utstillingar fram mot 2014. Den aktuelle kunstnaren kunne difor òg sjåast på som observatør og kommentator til museets eigen utstillings- og formidlingsprosess. I formidlings- og undervisningsaktiviteten ved museet skulle huskunstnaren spela ei viktig rolle. Ein skulle utarbeida eit formidlingsopplegg i samarbeid med museets pedagogar, der problemstillingar innan AiR-verket skulle utløysa nyfikne, debatt og refleksjon i samtalar med skuleungdom i første rekkje, men også andre besøkande på museet.

Søknaden frå Forsvarsmuseet synte soleis ei vilje til nytenking, og Kulturrådet si vurdering var at eit slikt prosjekt ville kunna gje gode moglegheiter for «spennende kunsthendelser gjennom aktivisering av samlinga på nye måter» (Innstilling 2009).

Opphavleg skulle prosjektet fortsett til 2014 som ei del av museet si satsing på nyskapande og kritisk formidling. Allereie etter fyrste installasjon, «Honest John», våren 2010 skapte prosjektet debatt og overskrifter i avisene fordi forsvarsleiinga greip inn og freista å stogga heile prosjektet. Sjølv om prosjektet berre fekk fortsetta ut 2010, har det gjeve verdifulle erfaringar som det er viktig å dokumentera og formidla, med tanke på overføringsverdi for både kulturarvinstitusjonar og kunstfeltet.

1.5 Å bita på ein annan måte

Eit viktig innblikk i korleis eit slikt prosjekt kan fungera, finn ein i tilbakemeldingar frå dei museumstilsette som kom då prosjektet vart evaluert internt i etterkant. At prosjektet har vore ein del av kvardagen

Hærverk # 2: «Disco panzer» var ein av installasjonane som vart stogga.
Foto: Morten Traavik

BERTIL -10

Hva synes du om kondomraketten «Honest John» på Luftfartsmuseet?

– Helt fantastisk! Det er bra at noen tør å være kontroversiell.

Christian Johannessen (17), Bodø

– Har sett den på tv, og den er litt komisk. Artig med alt som får oss til å le.

Eilin Paulsen (51), Bodø

– Den er ganske heftig, og jeg synes det er tøft gjort av kunstneren.

Andreas Angelsen (33), Bodø

–Jeg må smile, men den er egentlig litt teit.

Linn Lillevik (17), Bodø

Melding

Sendt: Ekssoldaten
Til: Morten Traavik

heisann.

leste om prosjektet ditt i dagens bt. spennende. både av deg og Forsvaret. har fulgt din karriere med nysgjerrige øyne og spesielt miss landmine prosjektet likte jeg. fikk aldri sett det live desverre, men likte konseptet og bildene jeg så. og jeg likte «braket» som fulgte. regner med du fikk kraftigere reaksjoner i norge enn i land som desverre lever med disse problemene.

har selv bodd ett år i libanon og «følt» trusselen på kroppen og sett resultatene av miner og udetonerte sprengladninger. og jeg bodde i fjellene ved kosovo i halvannet år og så fjellene der ble minelagt når konflikten eskalerte. plutselig ble «angsten» for skogen u håndterbar. bedre da å møte soldater som man kan forholde seg til. en mer direkte men håndterbar utfordring. og soldater rammer heller ikke blindt i mange år etter konflikten er over.

lykke til videre og håper jeg får sjansen til å se dine prosjekter live en dag.

mvh

Kjære Morten Traavik!

Sendt: Fredsaktivisten
Til: Morten Traavik

Så innslaget i TV nettopp nå. Så utrolig råstilig! Kondom på kanon. To stridsvogner som skyter hverandre isenk! Wow! Og så er de så pysete at de avbestiller dine videre verk. Helt ufattelig. Men kanskje ikke så uventet?
Håper det blir skikkelig oppstyr etter dette.
Det fryder et gammelt fredsmarsj - anti atombarrikadestormer - protestsanger-hjerte at det er noen som tar opp denne problematikken på en slik måte.
Jeg begriper ikke logikken i å hjernevaske unge menn til at det er tillatt og tøfft å slå ihjel folk.
Hvorfor er ikke det kriminelt?
Hvorfor er det ikke kriminelt å utforske og fremstille de mest infame destruerende våpen?
Kriminaliser alt militær!!!

(Har du bruk for en gammel bestemor engang til en installasjon, så stiller jeg. Har jobbet med eksperimentelle performance-art prosjekter i en periode.)

Stor klem fra Visesanger og fredsmarsjer 1981 -82 - 83.

Blant folk flest var det òg ulike reaksjonar på Hærverk #1: «Honest John – let's be honest»

deira, er heilt tydeleg. Nokre fortel at «vi ble revet litt ut av den vanlige rytmen», og at «vi fikk noe å le av og more oss over i hverdagen». Ein av dei tilsette sette òg pris på eit eksternt blikk på verksemda: «Traaviks blikk på våre gjenstander var virkelig overraskende for meg.»

Andre hadde ei meir negativ erfaring med prosjektet og tykte at AIR-prosjektet og den negative omtala som ein opplevde å verta til del, «latterliggjorde museet utad.» Nokre var bekymra for korleis dei faste museumsvenene reagerte: «En del av FMUs gamle venner følte seg «støtt» og er, forhåpentligvis, midlertidig uvenner med oss», medan andre igjen var meir pragmatiske i sin analyse av kvifor delar av prosjektet vart stogga: «Eksterne reagerte så negativt at våre overordnede feiget ut pga. presset.» Likevel er det andre tilsette som opplevde at det at museet fekk omtale i det heile teke, var ein god ting for museet: «På sikt vil den positive omtalen i kulturverdenen telle mer enn negative fra annet hold.»

Sett utanifrå kan det sjå ut som om prosessen rundt AIR-prosjektet har vore gjenstand for ein del klassiske veksesmerter, ikkje minst når det gjeld handtering av ulike forventningar til kva kunst er, og kva kunstnaren skal gjera: «Jeg forventet mer aktivitet i «buret», og jeg trodde (her må jeg bare henvise til min manglende innsikt om kunstneren) at han skulle sitte og kreere kunstverk hos oss, ikke bare avduke ting som andre hadde laget etter hans ideer.»

I det store og heile tyder likevel tilbakemeldingane ved Forsvarsmuseet på at AIR-prosjektet har gjeve meirsmak, sjølv om lærings- og erfaringskurven til tider var veldig bratt: «Vi bør gjenta det, men variere med en annen type kunstner. En som ikke er opptatt av å provosere på den måten, men som har en annen agenda eller som fører en annen type dialog med

publikum. Vedkommende bør ikke være tannløs, men bite på en annen måte.»

1.6 All erfaring er nyttig erfaring

Norsk kulturråd vil med denne rapporten syna ulike erfaringar med prosjektet. På denne måten kan rapporten fungera som ein ressurs for andre aktørar i kultursektoren som ønsker å starta liknande prosjekt. For museum og arkiv som eksplisitt skal jobba med nyskapande og kritisk formidling, er dette nyttige erfaringar.

Rapporten inneheld ulike problemstillingar som vart tydelege i løpet av prosjektperioden, til dømes:

- Kva skjer internt i ein organisasjon når ein kunstnar utanfrå kjem inn og byrjar å jobbe?
- Korleis opplevde museet å ha ein kunstnar med fridom til å kommentera verksemda deira i huset?
- Kva skjer med museumseigarane?
- Korleis opplevde kunstnaren å jobba på og med museet (og å bli sensurert av museumseigarane)?
- Korleis opplevde museet å bli pressa av eigarane sine?
- Kva slags erfaringar gjorde ein seg med media?
- Korleis reagerte publikum?
- Korleis gjennomfører ein eit slikt prosjekt i praksis?

Bidragstytarar til denne rapporten er Runar Gjerald, Nini Fritzner og Terje Holm frå Forsvarsmuseet, Inger Astrid Kobbevik, prosjektleiaren for AiR ved Forsvarsmuseet, Morten Traavik, kunstnaren, samt Kari Aasjord White frå Norsk Luftfartsmuseum og Eva-Sofi Ernstell frå Armémuseet i Stockholm.

Rapporten gjev stemme til dei ulike aktørane, noko som til tider illustrerer kor ulike oppfatningar og forventningar ulike partar kan ha til same ting. Det er eit medvite redaksjonelt grep å lata stemmene komma fram som dei er, slik at ein best mogleg får fram eit nyansert

og realistisk bilete av korleis ein slik prosess kan arta seg.

Norsk kulturråd har hatt fleire møte med dei ulike aktørane, og har bede dei om å få tilbakemelding på følgjande hovudpunkt: bakgrunnen for å gå i gang med/overta prosjektet, eventuelle forventningar i forkant, samsvar mellom forventningar og erfaringar, samt om dei er motiverte til å gå i gang med liknande type prosjekt i framtida.

Vi vil gjerne få takka alle som har bidrege til at denne rapporten vart noko av. Vi har berre møtt velvilje frå alle partar, som i det store og det heile er samde om at denne typen prosjekt er viktig, trass i ein til tider kronglete og krevjande samarbeidsprosess.

For oss i Norsk kulturråd har prosessen vore langt det viktigaste, og vi er difor opptekne av å henta ut erfaringar som kan brukast av andre museum og institusjonar som har lyst til å prøva noko liknande. Alt nybrottsarbeid er krevjande. Men det er gjennom prøving og feiling at utvikling skjer. Vi vonar denne rapporten vil motivera til meir nytenking og frisk utprøving.

Av og til må ein berre våga seg ut på lina, sjølv utan sikring.

Om Honest John:

Honest John i norsk tjeneste

Honest John kom til Norge fra USA gjennom våpenhjelp-programmet. En rakettbataljon ble basert på Setermoen i Troms i 1960. Honest John var primært en atomrakett. Den kunne skyte konvensjonelle ladninger også, men med den lave treffsikkerheten var dette ikke særlig effektivt. NATO ønsket at Norge skulle disponere atomvåpen. Men norsk atompolitikk tillot ikke atomvåpen på norsk jord i fredstid. Derfor ble Honest John hos oss utstyrt med konvensjonell sprengladning. Dette anså sjefen for NATOs Nordkommando på Kolsås

i 1961 for «quite stupid». Flere i Forsvarsledelsen forventet at atomladninger ville komme etter hvert. Da ville våpensystemet få en sentral rolle i å stoppe et eventuelt sovjetisk angrep over Finnmark.

Da det ble klart at det aldri ville bli aktuelt å tillate innførsel av atomladninger til Norge, avsto vi et amerikansk tilbud om ytterligere en bataljon Honest John i 1960, og faset våpensystemet helt ut i 1964.

*Karl L. Kleve, Konservator og Prosjektleder
av Isfronten ved Norsk Luftfartsmuseum.*

Honest John

Lengde: Ca. 8 meter

Vekt, inkl. utskytingsrampe og lastebil: 22 tonn

Rekkevidde: Ca. 25 km.

Styrt: Nei

Antall i Norge: 1 rakettbataljon med 4 utskytningsramper

Ut plassert i: Setermoen, Troms

Honest John var veldig sårbar for sidevind og kruttet i den tålte ikke kuldegrader. Med lav treffsikkerhet i utgangspunktet (+/- 3-400 meter) egnet Honest John seg primært med atomladning. Det ble laget atomladninger på 2,5 til 47 kilotonn. Norsk atompolitikk tillot ikke atomvåpen på norsk jord i fredstid. Honest John ble derfor i Norge utstyrt med konvensjonell sprengladning.

Med atomladning ville en Honest John-rakett bli utløst i stor høyde over fiendtlige troppestyrker. Men med kort rekkevidde, lav treffsikkerhet og relativt stor atomladning kunne man jo undres på hvilken risiko også egne mannskaper løp

*Karl L. Kleve, Konservator og Prosjektleder
av Isfronten ved Norsk Luftfartsmuseum.*

Kunstnar Morten Traavik «pådukar»
Honest John ved Forsvarsmuseet i
Oslo Foto: Annette Martmann-Moe

EN ØVELSE I DEMOKRATI¹

Artist-in-Residence Forsvarsmuseet 2010 Inger Astri Kobbek, tidligere prosjektleder og utstillingsleder ved Forsvarsmuseet.

Høsten 2008 tiltrådte jeg som Utstillingsleder ved Forsvarets museer. Med bakgrunn hovedsakelig fra scenekunstheltets infrastruktur leste jeg som nyansatt med nysgjerrighet et vell av eksisterende visjoner, strategier og mandat for museenes virksomhet – fra offentlige instanser og fra Forsvarsdepartementet selv. Oppfordring til å innta posisjon som samfunnsaktør gjennom åpenhet, vilje til fornying og selvkritisk blikk var formulert og nedfelt i meldinger og planer. I Forsvarets egen kulturmelding står det for

eksempel følgende: *Foruten å være et forsvar av territorium, er Forsvaret også et vern om demokratiske samfunnsverdier. Forsvarets verdi og troverdighet forankres ved å legge til rette for offentlig debatt og kunnskaps- og meningsdannelse. Forsvarets kulturarenaer gir muligheter for å formidle ikke bare Forsvarets egen historie og kulturarv, men kan også i samarbeid med andre aktører rette fokus på viktige samfunnsverdier som demokratiutvikling, menneskerettigheter og rettsstatens prinsipper, og dessuten bidra til å forstå aktuelle hendelser.*

Forsvarsdepartementets kulturmelding (2008–2009) *Kultur å forsvare* 4.3.1

Visjonene for museumslandskapet og hva et museum kunne være, inspirerte og utfordret meg. Jeg ønsket å initiere et åpent handlingsrom for kommentarer og belysning av såvel «historien» som samtidige problemstillinger innenfor denne

¹ «Jeg har ved flere anledninger tatt til orde for større åpenhet i Forsvaret. Forsvaret er statens sterkeste maktmiddel, og forankring og troverdighet i den norske befolkningen er helt grunnleggende. Åpenhet om Forsvarets virksomhet er viktig i så måte, fra anskaffelsesprosesser, store prosjekter, pågående omstillinger, operasjoner, øvelser og ikke minst til de resultatene vi oppnår. Derfor har Forsvaret lagt opp til å være så åpen som mulig, innenfor det som er operasjonsmessig og sikkerhetsmessig ansvarlig. Hovedregelen for ansatte i Forsvaret er at den enkelte kan uttale seg fritt om sitt ansvarsområde og sitt fagfelt. Dette gjelder ikke bare solskinnshistorier, en organisasjon som Forsvaret tåler også godt å være åpen om det som ikke fungerer så bra som vi skulle ønske.» Dagbladet 15. juni 2011, debattinnlegg «Åpenhet i Forsvaret» av Harald Sunde, forsvarssjef.

Del av installasjonen «Body Armour». Foto: Marius Hauge

offentlige mastodonten: Forsvaret. I kraft av å være utstillingsleder ved et etatsmuseum så jeg muligheten av å kunne implementere en ytringsfrihetens «sikkerhetsventil» i form av frie kunstneriske ytringer innen en Artist-in-Residence ordning (AIR) ved Forsvarsmuseet, Akerhus Festning – med museet og dets beliggenhet som en selvfølgelig og legitim lokalitet for møter og dialog mellom det sivile samfunnet og det militære systemet.

I dette åpne formidlingsklimaet, med milde vinder fra demokratiets og ytringsfrihetens korridor-krigere, kunne et slikt museumsprosjekt løftes frem. Et prosjekt kanskje uten sidestykke både nasjonalt og internasjonalt. En militær øvelse i demokrati så å si, i dets prinsipper og forståelsen av det. I løpet av AIR-marsjen, fra den første optimistiske og frie formasjonen, støtte vi på motparter og mangler fra uventet og urovekkende hold. Nettopp som en vellykket øvelse skal kunne avdekke svakheter og svikt i etablerte systemer.

2.1 FØRSTE FORMASJON. OPPDRAG: MUSEETS MANDAT SOM SAMFUNNSAKTØR

Når en idé som for noen ansatte vil fremstå som kontroversiell, legges frem for museumsledelsen bør den faglig ansvarlige begrunne og argumentere godt. I prosjektbeskrivelsen, og i søknaden til bevilgende myndigheter, skrev jeg blant annet at «*dialog, nye blikk, kommentar og debatt, også om vanskelige tema og vikarierende sivile og militære «sannheter», er prosjektets intensjon. En tradisjonelt noe tung og lukket kulturarvsinstitusjon ønsker å åpne opp for intervensjon og interaksjon.*»

Offentlige meldinger og utredninger legitimerte fjellstøtt ordningen Artist-in-Residence 2010–2014. Gode argumenter for igangsetting og tilrettelegging var ikke vanskelig å finne og vise til, dette var

kongstanker jeg ønsket å materialisere. Et demokratisk oppdrag, med mandat gitt museenes faglige ledere. Også direktør ved Forsvarets museer, oberst Runar Gjerald, var seg oppdraget bevisst: «*Forsvarsmuseet ønsker å være en aktiv samfunnsaktør bl.a. ved å fristille handlingsrom for kunstnere. Prosjektets intensjon krever en kunstner som er uredd, original og har stor gjennomføringskraft,*» uttalte Gjerald under lanseringen av det første verket innen Artist-in-Residence-ordningen: *Hærverk #1 Honest John – lets be honest.*

Organiserte opphold av kunstnere i offentlige institusjoner er hverken nytt eller en sjelden foreteelse. Dette er en praksis man har benyttet seg av i årtier internasjonalt, men da gjerne i kunstinstitusjoner. Det å åpne for en kunstner i det norske Forsvaret var et modig, visjonært og – om jeg får lov – legendarisk grep fra museets direktør.² Det vitnet om vilje og evne for museet til å aspirere til rollen som samfunnsaktør, og å utforske posisjonen videre. Samtidig ga dette stor kredibilitet til institusjonen Forsvaret for sunne holdninger til begrepet ytringsfrihet, og «en armlengdes avstand»-prinsippet overfor sitt eget etatsmuseum. Dette prinsippet er bl.a. nedfelt i St. meld. nr. 33 (2008–2009) *Kultur å forsvare – om kulturvirksomheten i Forsvaret frem mot 2020*. Meldingen ble presentert 24. april 2009 av daværende forsvarsminister Anne-Grethe Strøm-Erichsen og daværende kulturminister Trond Giske. I denne Forsvarets egen kulturmelding yrer det av gode intensjoner for museene, noe direktør Gjerald verdsetter i sin uttalelse: «*Fokuset på forskning opprettholdes, det samme gjør prinsippet om armlengdes avstand. Museenes frie*

² Noe som ble behørig anerkjent og hyllet i Dagens Næringsliv av kulturkommentator Ottar Grepstad i hans artikkel «Mot på Museum».

stilling er eksplisitt presisert i kapitlet «Funksjonen som etatsmuseum», noe vi setter stor pris på.»

Artist-in-Residence-ordningen ved Forsvarsmuseet ble klarert med Forsvarsledelsen før oppstart i januar 2010.

VALG AV KUNSTNER

Artist-in-Residence kan gjerne beskrives som en spisset metode i publikumskommunikasjon. Kunstneren er selve verktøyet og katalysatoren denne metoden, eller teknikken, benytter seg av. Intensjonen med å invitere en kunstner inn for å intervensere vil nødvendigvis skjerpe kravene til fleksibilitet for institusjonens ansatte, som både skal åpne for og bli del av kunstnerens handlingsrom. Det er essensielt for prosjektet at kunstneren man inviterer inn, må besitte egenskaper for å kunne håndtere, og ikke minst like, å befinne seg i en ofte uforutsigbar arbeidssituasjon. Det må understrekes at kunstnerens virke ikke kommer med utgangspunkt i et bestillingsverk eller føringer fra faglig leder eller museumsledelsen. Tvert imot er det grunnleggende i dette prosjektet å åpne det frie ytringsrommet for den inviterte kunstneren – en konkret og usminket invitasjon til intervensjon.

Mitt klare førstevalg for det innledende engasjementet blant serien av «forsvarskunstnere» frem mot 2014 var Morten Traavik. Oppgaven og posisjonen krevde en sterk, ytringsvillig og velartikulert – både kunstnerisk og verbalt – selvgående person med stor gjennomføringsevne. Det skadet heller ikke å ha en porsjon selvironi og humor med inn bak festningsmurene. Traaviks bakgrunn fra sosiale iscenesettelser og sjangeroverskridende kunstprosjekt ga en originalitet og kraft som AIR 2010 Forsvarsmuseet nødvendigvis trengte for å fylle oppdraget. Under Kulturrådets

konferanse *Den farlige kunsten* (2008) var Morten en av de inviterte kunstnerne som presenterte sitt arbeid:

Kunsten inntar ulike tilnærminger og holdninger til samfunnet og samtiden. Tid, sted og rom påvirker både produksjonen og mottakelsen av kunst. Nye opplevelser og meninger oppstår i møtet med publikum. Ikke minst gjelder dette for de verkene som utfordrer vår oppfatning av virkeligheten og som støter mot etablerte normer og moral: Den farlige kunsten. En fellesnevner er disse kunstverkene evne til å vekke sterke følelser og å skape reaksjoner og debatt.

I den vestlige kultursfære snakkes det ofte om kunstens autonomi, og at kunstverkene er tømte for mening i en større samfunnsmessig sammenheng. Likevel ser vi stadig eksempler på at kunsten evner å skape kontrovers i møtet med publikum. Så lenge mennesket er utstyrt med etikk og moral, vil kunsten ha et potensial til å provosere. (Fra Kulturrådets beskrivelse)

En kunstner spesialisert innen akvarell eller kullstift ville neppe ha produsert tilnærmelsesvis samme stedsspesifikke dynamikk som Traavik.

FORBEREDELSE OG TILRETTELEGGING

Et grundig forarbeid ble nedlagt før ordningen kunne tre i kraft for fullt. Denne delen av øvelsen besto av mange ukjente faktorer, i og med at landskapet ble til mens man gikk.

Allerede på senåret 2008 tok jeg kontakt med Traavik om et slikt opphold kunne være interessant som første kunstner ut i ordningen. Han var udelt positiv og mente dette var mer interessant enn å bli tilbudt et lignende engasjement i en kunstinstitusjon. Et tungtveiende argument for meg å ta med videre inn i planleggingen. Godt og målrettet i gang i felten var det en del viktige poster å kartlegge og forholde seg til:

SØKNAD

En omfattende søknad med prosjektbeskrivelse og budsjett for AIR 2010–2014 ble sendt Kulturrådet og Fritt Ord. Konseptet var å invitere inn en kunstner hvert år frem til Grunnlovsjubileet 2014, hvor AIR prosjektet ville kunne ut i en større konferanse om ordningen og dens eventuelle påvirkningskraft og ringvirkninger.

Søknadsprosessen strakte seg etter hvert over hele 2009 grunnet forsinkelser i behandlingen. Traavik var også opptatt med prosjekter på annet hold, og vi konkluderte med at AIR Forsvarsmuseet burde starte først i 2010.

Den forholdsvis høye førstegangssummen det ble søkt om, fikk avslag. Den endelige tildeling fra Kulturrådet var på 200 000,-. Fra Fritt Ord ble det ikke bevilget midler.

Forsvarsmuseet garanterte 350 000,-, slik at det finansielle fundamentet for honorar til kunstner og produksjonsutgifter var sikret i inngangen til 2010. Som prosjektleder tok jeg på meg ansvaret å søke om ytterligere midler til videreføringen av AIR frem til 2014, noe som etter hvert utløste uventet motbør.

KONTRAKT

En vanttett kontrakt ble utarbeidet i samråd med avdelingenes fagsjefer og direktør ved Forsvarets museer. Med vanttett mener jeg et dokument som ingen kunne overprøve i ettertid. Det var viktig å få på plass gode avtaler om bruk av gjenstander og materiell i kunstverkene og dokumentasjonsrettigheter for begge parter, både for museet og kunstneren, i henhold til åndsverksloven. Flere utkast ble behandlet før den endelige kontrakten forelå. Det skulle vise seg at denne noe omstendelige kontraktsprosessen kanskje var den viktigste faktor som forhindret AIR 2010 i å bli definitivt stanset.

FAGLIG FORANKRING

Det var viktig for meg å forankre Artist-in-Residence-oppholdet godt blant de ansatte ved museets avdelinger. I tidlige informasjonsmøter presenterte kunstneren seg selv og sitt arbeid, og ble kjent med museet arbeidsstokk og hvilke faglige ressurser som var tilgjengelige. Gjennom omvisninger av fagsjefene ble han gjort kjent med bibliotek, magasiner og lagre, og kunnskap om historie, gjenstander og materiell ved museet ble formidlet. Dette dannet forhåpentligvis en kunnskapsbank, både historisk, materielt og menneskelig, som vår AIR kunne la seg inspirere av, dykke ned i og plukke fra.

FASILITETER

Jeg ønsket, bokstavelig talt kan man si, å la den tilknyttede kunstneren få et yringsrom midt i museet. Vi søkte Kulturrådets ordning «Rom for Kunst» om midler til oppgradering av verksted og etablering av atelier. Da det ble avslag på denne søknaden, løste vi arbeidssteds-problematikken ved å sette opp to perspex-vegger ut fra et hjørne, slik at Traavik, selvfølgelig med hans bifall til scenografien, fikk et «glassbur» å oppholde seg i. Til glede for de fleste – og ergrelse for noen. I kontrakten ble det anslått hvor mye kunstneren skulle oppholde seg fysisk i museet utenom de perioder han var bortreist i oppdrag på annet hold. Dette fungerte meget bra i forhold til publikum, som var nysgjerrige og velkomne inn til å slå av en prat og følge skapelses-prosessen av verkene. Imidlertid ble det etter hvert lite å sysselsette seg med i «buret» for vår forsvarskunstner.

FORMIDLING

Selve ryggraden i AIR-prosjektet ville være formidlingen av verkene: de frie ytringene, hvordan

tilrettelegge møtet mellom publikum og kunstner, i hvilken form og gjennom hvilke medier skulle samtaler og debatt som oppstår i AIR perioden, kanaliseres. Hvilken tematikk og kontekstualisering kunne de formidlingsansvarlige ved museet spille på og vinkle for de besøkende? Dette prøvde jeg, så langt jeg kunne, som utstillingsleder å oppmuntre, følge opp og maksimere med de formidlingsansvarlige ved museet, men her var det store svikt. Dette svekket dessverre AIR-ordningens potensial, dynamikk og nytteverdi.

PRESSE/MEDIA

Apparatet for informasjon til og håndtering av presse og media skulle også være på plass før lanseringen av AIR 2010. Forsvarsmuseet er underlagt FAKT, Forsvarets avdeling for kultur og tradisjon. Ansvar for medie-relaterte oppgaver ble hovedsakelig lagt til medieansvarlige innenfor FAKT. Dessverre raknet denne avdelingen i løpet av 2010, og grunnet store underskudd i avdelingen fulgte masseoppsigelser og kutt i budsjetter. Dette resulterte i at Traavik i stor grad måtte være selvgående mht. presse/media-kommunikasjon og -håndtering. Utifra den etter hvert kjølige og noe hostile atmosfæren overfor AIR innen Forsvarets avdeling for kultur og tradisjon var dette antagelig ingen ulempe.

INTRODUKSJON

Et faglig strategisk trekk i forberedelsene til AIR 2010 var å vise Traaviks «Miss Landmine Cambodia» på Forsvarsmuseet høsten 2009. Dette var en fin innføring til kunstneren og hans arbeid for museets ansatte og publikum. Samtidig kunne vi introdusere det kommende AIR-prosjektet. Daværende forsvarssjef Sverre Diesen var ikke delst positiv til utstillingen,

og stilte spørsmål ved hvorfor man skulle stille ut landmineskadde kvinner ved et forsvarsmuseum. Ved å stoppe prosjektet ville Forsvaret imidlertid risikere å bli sidestilt med de skinndemokratiske myndighetene i Kambodsja, som forbød Traavik å gjennomføre åpningen av utstillingen rett før dørene åpnet i Phnom Penh sommeren 2009.

Dermed ble verdenspremieren lagt til Forsvarsmuseet. Diesen forholdt seg nøytral så lenge han slapp å bli invitert til åpningen. Noe som naturlig nok ga signal til de militært ansatte at man helst ikke burde frekventere Forsvarsmuseet under Miss Landmine-utstillingen. Et betydelig scoop for Forsvaret, og dets omdømme, ville vært om Diesen hadde kjent sin besøkestid, møtt opp og kastet glans over åpningen – luftet og diskutert sine spørsmål og tvil i kjent retorikk angående utstillingens tematikk og estetiske uttrykk, i clinch med den høyst ordføre innleder og samtalepartner til Traavik, Shabana Rehman Gaarder. Hvilket møte og hvilken debatt formidlingsavdelingen ved museet kunne ha utløst mellom tre sterke personligheter: Rehman, Diesen og Traavik!

Her burde jeg kanskje ha skjønt tegninga, og ant at mitt AIR-kart ikke stemte tilnærmedesvis med landskapet. Det frie ytringsrommet kunne kanskje bare eksistere innenfor permene av Forsvarets kulturmelding og i huskelappene til festtalene?

Allikevel, det sivile samfunn viste stor interesse for de vakre damene i Miss Landmine. TV og pressedekningen var over all forventning; museet sydet av publikum man til vanlig ikke så mellom stridsvogner og geværløp. Akkurat slik de toneangivende museumsguruene ga insentiv til i meldinger og strategier for museums-sfæren. Oppvarmingen til AIR var en ubetinget suksess.

2.2 ANDRE FORMASJON. HÆRWERK:

STARTSKUDD

En velsmurt museal feltøvelse var i gang vinteren 2010. I feltøvelser forutsettes et enkelt fiendebilde av to motstående sider, gjerne kalt rød og blå. På dette stadiet i vår demokratiske øvelse virket det som vi alle var på samme lag, grønn – grønn. Fienden, hvem nå enn det måtte være, var tilsynelatende allerede i utgangspunktet pasifisert og eksemplarisk plassert ved forhandlingsbordet. Alt lå til rette for stolt å vise frem og formidle verkene av vår forsvarskunstner innen AIR. Som faglig ansvarlig/kurator og prosjektleder så jeg frem til ulike reaksjoner, interessante samtaler og fruktbare debatter – så vel med ansatte ved museet som med militære, veteraner, de besøkende og ikke minst media.

AIR øvelsens første etappe skred frem, et teamarbeid med kraft i stegene og glimt i øyet. Det frie ytringsrommet fungerte, museets ansatte var forekommende og positive, samtidig som de var gode faglige ressurser. De «innfødte» kom med gaver ved glassdøren, og avla høflighetsvisitter når forsvarskunstneren satt i buret sitt. Cargo-kulten blomstret, og snart vokste AIR-interiøret med militære artefakter og rekvissitter. Noe fått, noe lånt og orget fra museets kriker og kroker – lekkert matchet med kunstnerens eget materiell. Prosjektleder var like forventningsfull til dagens visuelle kick hver gang hun passerte AIRs domene.

I løpet av de første vintermånedene la Morten frem oversikt og beskrivelse av verkene han ønsket å gjennomføre i sin ettårsperiode som Artist-in-Residence. Joda, han hadde virkelig «to the bone» latt seg inspirere av de militære omgivelsene, og glassburet sydet av skapertrang. Min intensjon med å opprette en Artist-in-Residence ordning innen denne

tradisjonelt lukkede og tunge offentlige institusjonen syntes å bære frukter: en kunstnerisk lekenhet og tolkningsmessig åpenhet kjennetegnet verkene vår kunstkriger presenterte.

VERKENE

Traavik valgte slående nok å kalle serien av verk som skulle produseres under oppholdet, for *Hærwerk*. At navnevalget skapte uro og diskusjoner internt, tok jeg som en preliminær pekepinn på det engasjementet som ville oppstå rundt hærverkene. Navnevalget ble klarert med ledere innenfor FAKT og Hæren før vi kunne gå ut med denne betegnelsen offentlig.

HÆRWERK #1: HONEST JOHN – LET'S BE HONEST

En del humring og hoderystning ble utløst av Traaviks første AIR-fascinasjon og baby, den åtte meter lange og nær et tonn tunge raketten Honest John. Ved et besøk i snø og kulde, etter gjennomtråling av og på militære gjenstander i monsterklassen både ute og inne tett i tett på Trandum militære lagre åpnbarte denne smekre, men lite politisk korrekte raketten seg for Morten. Det var kjærlighet ved først blikk; den skulle reises utenfor museet og kles med et syv meter langt kondom, spesiallaget i Kina. Museets tekniske fagpersonell og ekstern ekspertise ble forespurt om fremgangsmåter og gjennomføring. Flytteloggistikk fra lagringstedet og prosedyrer for montering utendørs ved Forsvarsmuseet ble utredet. Optimal vindstyrke ble beregnet, festekonstruksjon godkjent og sertifisert for sikkerhetshensyn. Tekniske detaljer og hensyn mht. konservering ble saumfart og avklart.

I strålende sol, fra svimlende høyde og med feiende musikk ble Honest John lansert og «påduket» 15. mars 2010. Medieinteressen var også denne gangen stor, som under AIR-oppvarmingen. Norsk kulturråds

Gjenstandane til Body Armour vart produsert ved
Armémuseet i Stockholm. Foto: Morten Traavik

daværende leder, Ole Jacob Bull, var forhindret fra å holde åpningstalen, og sendte en god stedfortreder i Janne Stang Dahl, kommunikasjonsdirektør i NKR. Museumsforbundets generalsekretær, Tron Wigeland Nilsen, holdt også tale ved lanseringen. Enkelte tekniske mangler og et for lite mannskap under forberedelsene til Hærverk # 1 ble i etterkant evaluert, og en musealt sterk og positiv prosjektgruppe med rolle- og ansvarsfordeling ble etablert, klar for neste Hærverk. Øvelsen syntes å gå på skinner, og lite tydet på de selv-pålagte avsporingene som skulle komme.

HÆRWERK # 2: DISCOPANZER

Dette verket, en panservogn dekket med diskokulebiter, skulle etter planen lanseres i sammenheng med Eurovision-finalen 29. mai 2010 i Oslo. Verket ble stoppet.

HÆRWERK # 3: YES/NO

Dette verket, to hvitmalte panservogner pekende på hverandre, skulle etter planen vises samtidig med Discopanzer i mai 2010. Verket ble stoppet³.

HÆRWERK # 4: BODY ARMOUR

Utviklet og produsert i samarbeid med Armémuseet i Stockholm. Deler av verket ble stilt ut inne i selve Forsvarsmuseet og deretter videreutvikliert og stilt ut i Stockholm.

HÆRWERK # 5: APOCALYPSE NORWAY

Dette verket ble avlyst grunnet svært lite økonomiske midler til rådighet for gjennomføringen – og et kort tidsperspektiv.

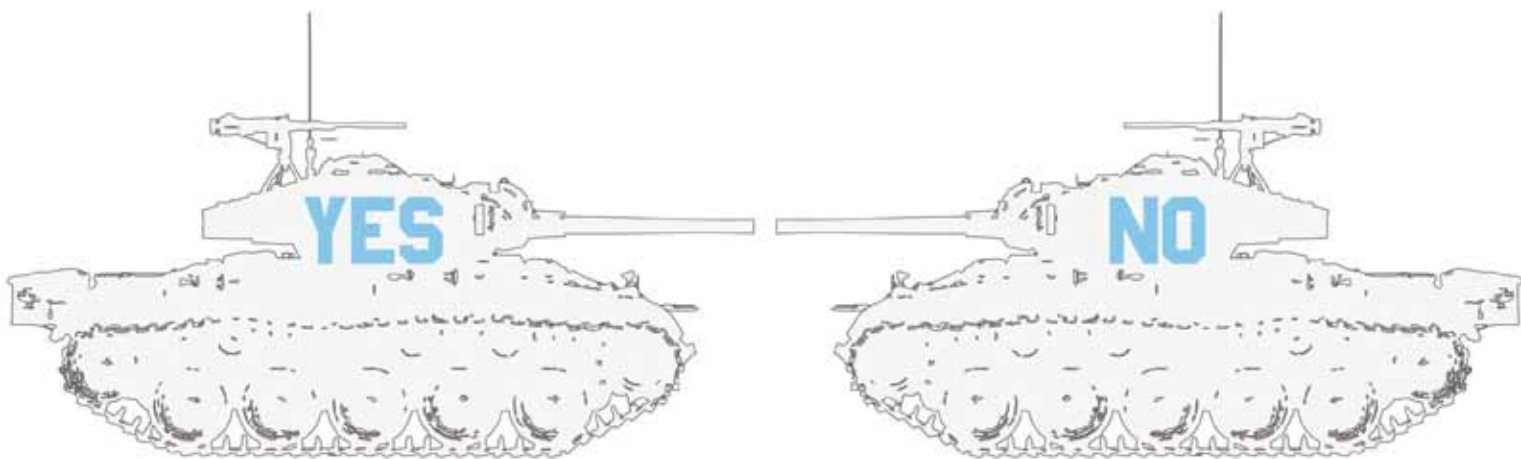
³ Verket fikk senere støtte fra KORO og ble lansert 23. september 2011 på Palékaia i Oslo, med to panservogner lånt fra det svenske Forsvaret.

2.3 TREDJE FORMASJON. URO: GENANSE OG VERDIGHET

Et Artist-in-Residenceprosjekt er en oppfordring til uro. Det skal stikke pinnen i tuen, balansere på eggen, blåse støvet kraftig og plagsomt av hyllene, slå inn et par dører, ikke hilse pent og ta av seg luen. Det er meningen, det er sunt for vertsinstitusjonen. Det skaper interesse og meningsutveksling. Slik det første Hærverket Honest John gjorde, blant sivile, blant ungdom, blant media, ja, blant middelaldrende damer jeg kjenner. Til og med blant militære. Et spørsmål som ofte streifet meg i startfasen av AIR, var om militært ansatte hadde lov å uttale seg om sine interesser og tanker, tro og tvil helt åpent. Eller rettere sagt: Var det klokt av dem å gjøre det innenfor det militære hierarkiet?

AIR *skulle* irritere og engasjere, det burde avstedkomme kritiske røster. Viktigst og altoverskyggende var oppgaven å åpne for meningsutveksling, DIA-LOG, frie ytringsrom trigget av kunstneriske uttrykk. Uenighet skaper dynamikk. I noen tilfeller resulterer det i sensur. Hærverkene ble problematiske for noen. Men «noen» ønsket ikke dialog om hvorfor, hvordan eller hvorfor ikke, og ønsket ikke eller hadde ikke mot til de åpne problematiseringene og de høylytte diskusjonene.

Raketten Honest John, Hærverk #1, var til sjenanse for arrangørene av det forestående statsbesøket til den russiske presidenten, Dmitrij Medvedev. Presidenten var invitert til å overvære åpningen av utstillingen *Sovjetiske krigsfanger i Norge* ved Forsvarsmuseet. En spesiallaget utstilling av Falstad-senteret på bestilling fra Kulturdepartementet og Utenriksdepartementet i anledning statsbesøket. I et hastemøte mellom Traavik, representanter fra museumsledelsen og meg ble det bestemt at Honest John

Hærverk #3: «Yes/No» vart opprinneleg stogga, men vart sett opp på Palékaia i Bjørvika med støtte frå KORO og det svenske Forsvaret hausten 2011. Foto: Morten Traavik

skulle tas ned en måned etter lanseringen, i god tid før åpningen av Falstadsentrets utstilling og Medveds besøk. Riset bak speilet var at de ansvarlige for utstillingen ville finne seg en annen lokalitet hvis ikke *Hærverk #1: Honest John – lets be honest* ble fjernet.

Etter at presidentbesøket var vel overstått, uten støtende kunstneriske ytringer utenfor museet, var planen at raketten skulle reises igjen og bli stående gjennom sommeren frem til høsten. Dette var den muntlige avtalen Traavik fikk fra museumsledelsen.

FIENDEN ER INGEN STEDER, FIENDEN ER OVERALT

Etter denne innrømmelsen, denne retrett av vår egen demokratiske øvelse, i form av en nesten rituell de-erigering av Honest John, syntes det fritt frem for udemokratisk intern sensur av AIR. Ordningens mentor og høye beskytter, museumsdirektør Gjerald, ble kalt inn på teppet til Forsvarsledelsen, hvor han måtte gjøre helomvending og rette munningen mot sin egen øvelse og sitt eget bakkemannskap. Selvfølgelig gjort helt på eget initiativ og overbevisning, ifølge ham selv. Gjerald tok på seg det fulle ansvar, med alt det ubehag og kritikk fra media, forsvarskunstner og prosjektleder dette medførte, i full lojalitet til Forsvarsledelsen. Jeg fikk ikke *tillatelse* av mine overordnede til å ha dialog om AIRs videre fremtid med noen av de fornærmede parter, eller som faglig ansvarlig å gå ut i media og svare på spørsmål og kommentere den pågående interne sensuren som ble mer og mer tydelig for offentligheten. Dette var frustrerende, og syntes meget uprofesjonelt. Det ga omvendte og forvrengte signaler utad og var en faglig fallitterklæring for museet, mente jeg. Selvfølgelig godtok jeg ikke munnkurv, faglig integritet skal være et ideal og en rettesnor heller enn et problem og kjerne til strid ved et museum.

Vår eksemplariske øvelse var under angrep. AIR-ordningen hadde pådratt seg indre blødninger, men det var ingen fiende å se eller høre. En stille paranoia spredte seg blant toneangivende ansatte innen kultur på Akerhus festning. Den Farlige Kunsten var sluppet løs på festningsområdet, og festningens verdighet var truet, het det fra Stiftelsen Akershus festning for Kunst og Kultur. Kommandanten på festningen ga sitt besyv med og ville ha seg frabedt under noen omstendighet å huse speilkulepanservogner og påmalte YES/NO-er innenfor sitt revir.

Denne fordømmende stemningen begynte å gjennomsyre miljøet på Forsvarsmuseet også, naturlig nok. Man løfter ikke frem og støtter det Forsvarsledelsen gir negative signaler om og jobber imot. Selve stedet – Akershus festning og dens verdighet – var definitivt truet, men truet *av hva* ble aldri formulert i noe utfyllende dokument. Som prosjektansvarlig ble jeg aldri forelagt en faglig uttalelse eller begrunnelse for begrensninger og sensur. Forsvarskomiteen ville også gå AIR nærmere etter i sømmene, men ingen gikk til kilden. Traavik stilte seg åpen for samtale og dialog når som helst og hvor som helst med Forsvarsledelsen, men intet svar, som vanlig kotyme fra arbeidsgiver, eller vanlig folkeskikk for den del, skulle tilsi. Tvert imot syntes stemningen å være at det var vår forsvarskunstner som frekk og ubehøvlet foreslo og oppfordret til møte og dialog, som et rusk i forsvarsmaskineriet.

Det fikk meg til å tenke over om ikke denne øvelsen var særs viktig å gjennomføre, nettopp som følge av den interne motbøren og de motparter som ble tydeligere og skarpere i konturene etter som månedene gikk. Det ville absolutt vært på sin plass for meg å diskutere, og gjøre et ærlig forsøk på å definere, begrepene *verdighet, offentlige rom og ytringsfrihet* med sensorene.

Direktør Gjerald ble i mine øyne dette året ufrivillig militær norgesmester i balansegang innen etikk og verdispørsmål: Han tilbakekalte den muntlige avtalen Traavik hadde fått angående gjenreisning av Honest John. Det kom ikke på tale å stille den opp i siktlinjene fra Forsvarsjefens fortifiserte kontor. Beilelig nok fattet ledelsen og formidlingsansvarlige ved Norsk Luftfartsmuseum, sivil avdeling i Bodø interesse, og støttet et innovativt museumsprosjekt ved å reise Honest John igjen etter en lang forflytning nordover. De fagansvarlige ved museet tok imot med åpne armer og åpne sinn, og skal ha all honnør for en ansvarlig og profesjonell museumsfaglig hjelpemåner til AIR-øvelsen.

Det måtte for all del ikke snakkes høyt om at den militære avdelingen ved Norsk Luftfartsmuseum hjalp til med logistikken av transporten nordover. Hvem var det vi gikk på tå hev for, og hvorfor? Direktør Gjerald sørget for å stoppe Hærverk #2: Disco-panzer og Hærverk #3: YES/NO. Hærverk #4 Body Armour, derimot, skulle vises innendørs og var derfor på trygg museal grunn, mente direktøren. Denne formuleringen gir vel en pekepinn på presset han har blitt utsatt for. Var det et ute av øye – ute av sinn-ressonnement som gjaldt for Forsvarsledelsen? Kunne sensuren av AIR være så naivt begrunnet?

Dette var alvorlig. Det var ingen *øvelse* lenger. Men det dreiet mot et skarpt oppdrag, hvor faktisk det reelle arbeidsmiljøet og rettighetene til oppdragstager Traavik ble detronisert. Krefter internt i Forsvaret ønsket nå å begrense – og om mulig stanse – et kontraktfestet museumsprosjekt. Deler av det var allerede stoppet. Traaviks kontrakt var blitt finlest av Forsvarets lovkyndige, men tydeligvis fantes det ingen juridiske huller i den, siden full stans ikke ble beordret. Det var urovekkende og helt i gråsonen av det lovlige.

Traavik kunne ha prøvet dette rettslig som kontraktsbrudd, med den sterke åndsverkloven i hånd.

Mitt spørsmål til museumsdirektøren var om det i det hele tatt var etisk riktig å fortsette ordningen, når selve fundamentet for den, et fritt ytringsrom, var under angrep og delvis nøytralisert av sine egne. Traavik var derimot fast bestemt på å fullføre sitt oppdrag. En tilbaketrekning ville nettopp være det de udemokratiske kreftene ønsket å oppnå. Gjerald var også villig til å fortsette AIR, selv i den låste og temmelig fortvilte posisjonen han nå befant seg, mellom lojalitet til forvarsledelsen og lojalitet til armlengdes-avstand-prinsippet for Forsvarsmuseet.

Jeg henvendte meg til våre bevilgende myndigheter, Norsk Kulturråd og daværende direktør Ole Jacob Bull, og la i et møte frem min bekymringsmelding for muligheten av at dette frie kunstprosjektet ville bli stoppet helt. I Kulturrådet fikk jeg varm oppmuntring om å søke om økonomisk støtte for videre utvikling av AIR i ytterligere to år. Forsvarsmuseets Artist-in-Residence-ordning var meget interessant, og det var viktig for Kulturrådet å støtte det, var inntrykket jeg fikk under møtet. Oppløftet overleverte jeg de gode nyhetene til museumsdirektøren. Ingen videre søknader skulle skrives, var svaret. Jeg skjønnte tegninga.

2.4 FJERDE FORMASJON. SLUTNINGER: KULTUR Å FORSVARE

I etterkant, trygt plassert på refleksjonens høydedrag, ser jeg klarere topografien hvor AIR-øvelsen utfoldet seg. For å følge militærterminologien videre kan vi si øvelsen etterhvert ble mer lik en geriljajelle, hvor de impliserte insisterte på handlings- og uttrykksrom innenfor et tildels paranoid system – med asymmetriske utfall for orging av små midler og

ressurser for å stå det gjenstående Hærwerk-løpet hele veien ut med verdighet. Jeg grunnet på hva som *gikk galt*, og kom til at oppdraget vi utførte var en viktig og nødvendig museums-manøver, nettopp fordi det som syntes å gå galt, utløste noen mekanismer innenfor et rigid system som burde vært et varsko angående verdispørsmål og behandlingen av disse i Forsvaret. I så måte var nettopp det kritiske blikket gjennomborende og suksessfullt til stede, nettopp slik det ble skissert i prosjektbeskrivelsen av AIR-ordningen. Og nettopp fordi museet, hvis det ikke skal være en ren propagandakanal og et showroom for det militære, må ha dette kritiske blikket på seg selv. Det er sikkerhetsventilen, som kan lette trykket og skape interesse og godt omdømme fra det sivile samfunnet.

I reflekterte stunder ser jeg festningens landskap, etter noen arrangement er det mer likt en slagmark. Jeg observerer stedets innvånere, småkongene på haugen, vandrende og marsjerende rundt i verdigheten. Ved en nærmere kikk på det nasjonale festningsverket sees berusede mennesker, glade ja, men drittfulle veiver de rundt på Festningsplassen til smertelig høy musikk, i et halv meter tykt lag med knuste ølplastikkglass. Sannelig, der utføres obscøne bevegelser på scenen, og like ved Minnelunden selges øl og pølser, og rett utenfor Minnelunden selger de prostituerte sine tjenester; ja, de gjør det ennå. Skimter jeg plakater som innbyr til sexkjøp og kvinneforakt spredt rundt på Festningen? Neida, det var den stilige posteren til Melody Gardots konsert ved Karpedammen I fjor. En lettelse. Og der nede, ved museet, er det ikke ... et kjempekondom kneisende åtte meter opp i luften! Hva kan den bety og symbolisere tro, noe skikkelig grisete uverdige? Bare fantasien og ytringsfriheten vår begrenser tolkningene og

spørsmålene. Og jeg hører, om jeg anstrenger meg, en stemme fra en oberstløytnant som tolker den som verdens største symbol på ansvar og beskyttelse ... Akkurat som Forsvaret skal stå for å ta ansvar og beskytte, er det en hån å si slikt? Eller er det en knakende god allegori? Kan det være Akershus festning verdig å gjennomføre aktiviteter og plassere ut gjenstander som har som mål å skape åpen debatt?

Og var Artist-in-Residence 2010 allikevel med på å stikke hull på ytringsbyllen innen Forsvaret?: *I anmeldelsen, som er sendt både statsadvokatene i Oslo og til Forsvarsdepartementet, anklages forsvarssjefen for å ha drevet sensur av egne ansatte, og for brudd på arbeidsmiljøloven. Det er tillitsvalgte for tidligere elitesoldater i Heimevernet som står bak anmeldelsen, skriver Aftenposten.*

For oss handler denne anmeldelsen utelukkende om hvordan en arbeidsgiver ikke kan oppføre seg. Det må markeres en grense for hvordan endrings- og omstillingsprosesser i Forsvaret skal drives, med særlig vekt på ytringsfrihet og anledningen til å forsvare seg når arbeidsgiver uriktig utsetter noen for anklager, sier tillitsvalgt Thomas Lund Nielsen.

NTB 10.08.2011

Forsvaret har dette året lansert en omdømmekampanje: *Forsvaret. For alt vi har. Og alt vi er.* I pressemeldingen for kampanjen uttrykker forsvarssjef Harald Sunde forbauselse over nordmenns minimale interesse og likegyldighet overfor Forsvaret:

Bakgrunnen for Forsvarets omdømmekampanje er mangel på helhetlig forståelse for hvilken rolle Forsvaret spiller i samfunnet. Når kunnskapen om Forsvaret er lav, øker også likegyldigheten. I dag forbinder mange

Forsvaret med deltakelse i internasjonale operasjoner som for eksempel Afghanistan, men Forsvaret er også et vern av våre viktigste verdier: Våre barn, vår natur, våre rettigheter, likeverd, demokrati, ytringsfrihet og alt som betyr noe for oss. Kampanjen skal sette Forsvaret i nytt lys, og den skal gjøre oss nordmenn mer bevisste på hvorfor vi har et forsvar.

Ja, la oss prøve å se nærmere på og forstå hvilke rolle Forsvaret har spilt og spiller i samfunnet, i samtiden. La oss gå i dialog om hva vi er, hva vi kan være, og hva vi kanskje burde være videre. Let's be honest.

Takk til interesserte og ytringsvillige støttende krefter for Artist-in-Residence-ordningen ved Forsvarsmuseet 2010:

Norsk Kulturråd, Armémuseet i Stockholm, KORO, Norsk Luftfartsmuseum, sivil avdeling og militær avdeling, Kristine Jærn Pilgaard, kurator og kunstner, Ottar Grepstad, kulturkommentator i Dagens Næringsliv og dir. Nynorsk Kultursenter, Tron Wigeland Nilsen, generalsekretær Museumsforbundet, Liv Astrid Sverdrup, utstillingssjef ved Nobels Fredssenter, Norsk Teknisk Museum, Holocaustsenteret, Handelshøyskolen i Bergen.

En spesiell takk til forsvarskunstner Morten Traavik, som aldri gikk ned av barrikadene.

Takk til direktør ved Forsvarets museer, Runar Gjerald, som sto løpet ut tross alt.

MISSION ACCOMPLISHED?

- et intervju med og av eks-forsvarskunstner Morten Traavik

Hvorfor takket du ja til å bli forsvarskunstner?

Først og fremst av ren, barnslig glede over sjansen til fritt å kunne boltre seg med og i en umåtelig samling av ekte våpen, militæreffekter og norsk militærkultur og historie. Dessuten passet forsvarskunstnerskapet veldig godt med linjene i mitt øvrige kunstneriske prosjekt, i skjæringspunktet mellom sosiale, etiske og politiske problemstillinger og valg av kunstneriske strategier for å iscenesette disse.

Kreativt sett trigges jeg jo mye oftere og sterkere av impulser jeg får utenfor selve kunstmiljøet enn innenfor det. Slik jeg ser det, er det man presenterer som et *kunstverk*, nødvendigvis produktet av en prosess som består av å redusere, foredle, krystallisere, velge vekk, i den veven av konstant informasjon og impulser som vi kaller verden. Men ikke sjelden i denne destilleringsprosessen forsvinner barnet med badevannet, og verket fremstår som mer kunstig, hermetisk og dermed virkelighetsfernt enn kunstnerens intensjon var. Jeg tror derfor at alle impulser, fenomener, sosiale mønstre, holdninger og så videre

som ikke er fremdyrket i trygge og tilrettelagte drivhus for «kunstnerisk råmateriale», oftest er mindre selvbevisste og jålete, og derfor mindre selvsensurerte, og derfor mer sammensatte, selvmotsigende og rikere på assosiasjoner. Og Forsvaret er jo – på godt og vondt – et av de minst kunstnerisk selvbevisste systemene jeg kan tenke meg. For så vidt naturlig nok, siden det som jo er et av den moderne kunsts fremste aktiva, nemlig flertydighet, ambivalens, prosesstankegang, problematisering og så videre, i utgangspunktet står i skarp motsetning til det militære funksjonelle behovet for klare, entydige kommandoer, stram disiplin og fravær av tvil.

Hva var dine forventninger?

Ganske høye. Det hele begynte jo også veldig bra med Miss Landmine-utstillingen som en slags generalprøve høsten 2009, som jeg følte ble både godt ivaretatt av museet, og det tydet på en både overraskende og lovende vilje til utforskning og problematisering av Forsvarets egen rolle og virksomhet. Da jeg

Artist-in-Residence Morten Traavik i
solnedgang. Foto: Maria Åsli Akerø

Morten Traavik var i Nord-Korea då det vart bråk om "Honest John – let's be honest".

Foto Morten Traavik

tok fatt på året som forsvarskunstner, var jeg dessuten faktisk ordentlig innstilt både på å *like* Forsvaret og på at om noe og noen skulle utfordres, så var det den selvrettferdige, ovenfra-og-ned, autopilot-negative holdningen til krigerkultur og det militære som går igjen i mine miljøer. Siden, tja, i hvert fall siden Vietnamkrigen har jo den norske liberale offentligheten per definisjon betraktet og foraktet Forsvaret som et hovedsymbol på undertrykkelse, reaksjonære krefter, patriarkatet, harray, manglende dannelse og så videre. Som den gode og politisk korrekte sønn av et typisk norsk SV-middelklassehjem som jeg var, valgte jeg derfor i sin tid med største selvfølgelighet siviltjeneste, til alt overmål i et samisk teater i Finnmark. I ettertid har jeg tenkt at jeg nok hadde gått inn i samarbeidet med Forsvaret med mer nøkterne briller om jeg i sin tid faktisk hadde gjort verneplikten og opplevd meningsløsheten i en brakke i indre Troms.

Men tvert imot stilte jeg til tjeneste med forventninger om en trygg, tradisjonelt maskulin, rakrygget og ikke minst *effektiv* krigerkultur som gjerne kunne forfekte holdninger og meninger som jeg ikke nødvendigvis var politisk enig i, men som i hvert fall ville ha vilje og evne til å stå opp for disse holdningene og begrunne dem. Siden Forsvaret som *system* jo opprettholdes av yrkesmilitære, folk som man vil tro aktivt og med en viss entusiasme har *valgt* militæret som karriere og dermed også livsstil, forventet jeg nok en generelt offensiv og kanskje til og med forfriskende *cocky* (i både bokstavelig og overført betydning) holdning til alt det moraliserende og dobbeltmoraliserende sytet fra det sivile samfunnet om at krig er fælt, USA er dumme osv. Ikke minst forventet jeg en generøs dose selvironi, som den selvsikre og livserfarne som regel kan koste på seg. Men jeg regnet selvsagt også til en viss grad med å måtte takle

de vanlige gubbefordommene mot «uforståelig» kunst generelt og meg spesielt som «kontroversiell kunstner», inntrenger og femtekolonnist i Forsvarssystemet. Det er jo ikke langt fra uniformert til uuniformert.

Hvordan stemte dine erfaringer med dine forventninger?

Terrenget stemte nok mildt sagt ikke helt med kartet, nei. Veldig lite rake rygger og veldig mye tisking i korridorene. Veldig lite *Full Metal Jacket* og veldig mye engstelig kakling. Mest forstemmende var nok hvor defensiv, bortkommen og stusslig stemningen var, og hvor engstelige, ja *kuede* jeg syntes folk virket. Og da snakker jeg ikke om menige soldater, som jeg hadde relativt lite å gjøre med, men om befal til dels høyt oppe i Forsvarets administrasjon. Forsvarsmuseet – og dermed mitt arbeidsmiljø – ligger jo innerst på Akershus festning, der store deler av Forsvarsledelsen har sine hovedkvarter, inkludert selve Forsvarsdepartementet. Så *embeddingen* i den militære kulturen i løpet av året ble for meg mest en opplevelse og fortolkning av en de høyere lagene av en *organisasjonskultur*. Innsikter som jeg synes var minst like interessante og viktige som et eventuelt feltarbeid på grasrotplan blant soldatene selv. Det er jo – dessverre – de mest virkelighetsfjerne skrivebordsgeneralene i Oslo som legger premisene for hvordan Forsvaret agerer både her hjemme og ute i felten. Men dermed ble også kontrasten til de få møtene jeg hadde med folk som faktisk hadde ordentlig krigserfaring, for det meste Afghanistan, desto større. Der fantes nemlig den selvsikkerheten, generøsiteten, åpenheten, vidsynet og ikke minst *krigerkompetansen* som jeg hadde gledet meg til å bli kjent med. Av direkte tilbakemeldinger jeg har fått fra

folk med yrkesmilitær bakgrunn, er det interessant nok de med egne krigserfaringer fra felten som har respondert mest positivt, fordomsfritt og innsiktsfullt på verkene i HÆRWERK-serien.

Hvordan var det å samarbeide med museet i det daglige?

Overraskende strevsomt og ganske ensomt. Jeg vet ikke en gang om jeg vil kalle det et fullverdig samarbeid. All kjeften fra Forsvarsledelsen og blant pensjonerte offiserer i Forsvarsmuseets venner etter Honest John-pårullingene 15. mars gjorde at vi resten av året måtte krangle og/eller trygle oss til stort sett all assistanse, også fra de fleste av museets egne ansatte for å gjennomføre de gjenværende prosjektene. Med «gjenværende» mener jeg altså de planlagte prosjektene som var igjen etter at Forsvarsledelsen hadde sensurert Hærverk #2: DiscoPanzer og #3: Yes/No. Dermed ble jeg og Inger Astri uvikårlig etterhvert en slags autonom dissident-enhet som eksisterte i et parallelt, ufrivillig opposisjonelt univers, et slags Forsvarsmuseets eget mini-Blitz midt på Akershus festning. Jeg er heldigvis vant til å kjempe de slagene som må kjempes, og tar sjelden motstand og skepsis personlig, men det var jo forstemmende å oppleve i hvor stor grad Forsvarsmuseet selv la seg flate for sensuren i stedet for å stå opp for sin rett og vedtektsfestede plikt til den berømte armlengdes avstand fra museets eier, i dette tilfelle Forsvarets ledelse.

Hvordan opplevde du å ha atelieret ditt der?

Det kunne ha blitt så bra, men av grunner jeg nevner ovenfor, ble det mer en utholdenhetsprøve, en slags eksistensiell *boot camp*. Slik jeg ser det, sviktet museets formidlingsavdeling tilnærmet totalt når det

gjaldt å bygge opp en museumsfaglig *kontekst* rundt HÆRWERK-serien – for eksempel annonsering, PR-kampanjer, tilpassede undervisningsopplegg til skoleklasser og selv så enkle ting som informasjon til besøkende. For ikke å snakke om for eksempel relevante faglige seminarer med utgangspunkt i verkene; jeg tror ikke engang tanken har slått dem. Derfor fremsto verkene, og i sin tur hele AIR-ordningen, i mye større grad som autonome stunts på siden av museets «ordinære» virksomhet enn hva de opprinnelig var ment som. Dermed førte heller ikke den store mediale oppmerksomheten og debatten rundt HÆRWERK og AIR til noen nevneverdig økning i besøkstall for museet, siden det ikke fantes evne og vilje til å nyttiggjøre seg og bygge videre på den omfattende eksponeringen museet fikk.

Hvordan var det å bli «sensurert»?

Først og fremst overraskende – i den demokratiske, «humanitære stormakten» Norge, i 2010. Av en Forsvarsledelse som sier den er i Afghanistan for å spre frihet og demokrati. I et samfunn som bruker hundrevis av millioner kroner hvert år på å lære utlandet om ytringsfrihet, likestilling og toleranse. Og dertil at folk flest virker helt komfortable med, eller i det minste likegyldige til, denne ganske fundamentale selvmotsigelsen. Det er som om vi ikke venter oss bedre av Forsvaret og dets sanne forhold til demokratiske verdier. Men igjen, denne svært interessante og viktige problemstillingen ville jo ikke ha blitt avdekket uten Forsvarledelsens ganske u-subtile intervensjon. Så sett fra mitt ståsted ble jo forbudet en vesentlig og organisk del av selve HÆRWERK-serien, i tråd med min holding om at i relasjonell kunst er prosessen og selve verket uadskillelige.

Ville du gjort noe annerledes i dag?

«Udjerv mann tror han alltid skal leve om han vokter seg vel for kamp, men alderen gir ham ingen fred om han blir spart for spyd» (Håvamål). Svaret er med andre ord nei.

Jeg er veldig fornøyd med både verkene i seg selv, tilblivelsesprosessene bak dem og med sammenhengen de ble til i og utspilte seg i, som jo ga dem en ladning de ikke ville fått i et vanlig kunstgalleri. Til tross for all klagingen ovenfor hadde jeg jo også et veldig spennende, utfordrende, lærerikt og ikke minst inspirerende år, og fikk gjøre unike prosjekter i en unik sammenheng som genererte masse oppmerksomhet, mesteparten av den positiv, og ikke minst diskusjon og refleksjon. Det var selvsagt heller ikke sånn at alle på Forsvarsmuseet gikk rundt og skulte på meg; tvert imot kom det både lavmælte oppmuntringer og diskrete skulderklapp i kriker og kroker innimellom slagene. Det forstemmende var bare at denne støtten verken var offentlig eller konstant.

Når det er sagt, så skal museumsdirektør Runar ha for det at han også sto løpet ut, om enn vaklende, til tross for at han fra og med åpningsprosjektet Honest John befant seg mellom kunstkondom-barken og forsvarsrakett-veden. Men hovedtyngden av lasset var det uansett AIR-initiativtager Inger Astri som trakk året igjennom, med masse kamper i kulissene, som jeg ble forskånet for, all ære og respekt til henne for det.

Har du noen inntrykk av publikums reaksjoner?

Igjen føles det viktig å justere leserens eventuelle inntrykk av at mitt år som Forsvarskunstner var en eneste lang Trubadurix-spissrotgang mellom barbarer og ignoranter – langt derifra. De fleste og mest opprørte reaksjonene kom jo interessant og talende nok innenfra Forsvaret selv, mange av dem fra menn rundt 60, også kjent som «gubber». Innledningsvis, før angsten og selvsensuren satte inn i april/mai, fikk jo Forsvarsmuseet skryt fra både kulturlivet, museumsmiljøet og besøkende for viljen til å tenke nytt og djervt. Selv har jeg fått masse positiv og engasjert respons på HÆRWERK, både fra kjente og ukjente. En av de tilbakemeldingene jeg kommer til å huske best, var fra en militærattaché som var til stede ved åpningen av *Hærwerk # 5: Body Armour* ved Armémuseum i Stockholm i mars i år. Han hadde kommet tilbake fra lengre tids tjeneste i Faryab-provinsen for kort tid siden og fortalte at han fortsatt var i «trykkammeret» i overgangen tilbake til et velfungerende, fredelig sivilsamfunn. Etter å ha gått en runde i utstillingen sa han noe sånt som at «Det er rart, men den blandingen av motstridende følelser jeg får av å betrakte disse vesenene dine, ligner mye mer på følelsene jeg fikk av å bære mitt eget våpen i felten, enn om jeg for eksempel hadde sett et vanlig foto av det samme våpenet. Nettopp det at virkeligheten blir forvridd og forvrengt, som i et narrespeil, gjør at den faktisk *føles* sannere.» I slike små øyeblikk er det en demobilisert forsvarskunstner tenker: Mission accomplished, tross alt.

MUSEALE FOR- STYRRELSER I FORSVARSMUSEET

Runar Gjerald, direktør Forsvarsmuseet

BAKGRUNN

Forsvarsmuseet ønsker å være en aktiv samfunnsaktør blant annet ved å legge til rette for offentlig debatt og kunnskaps- og meningsdannelse, jf. St. meld. nr. 33 (2008–2009) *Kultur å forsvare*. Som en av Forsvarets kulturarenaer gir museet muligheter for å formidle Forsvarets egen historie og kulturarv. Museet kan også i samarbeid med andre aktører rette fokus på viktige samfunnsverdier som demokratiutvikling, menneskerettigheter og rettsstatens prinsipper, og dessuten bidra til å forstå aktuelle hendelser.

I Forsvarsmuseets strategi 2010–2017 står det bl.a. at museet skal bidra til å skape interesse og debatt rundt Forsvaret samt bidra til godt omdømme ved nettopp å være bevisst sin rolle som en viktig samfunnsaktør. Det er viktig for et museum under militærmakten å være bevisst sin rolle som kultur- og

tradisjonsbærer ved å fremstå som en institusjon som publikum og samfunnet kan ha tillit til. Som etatsmuseum er Forsvarsmuseet i en spesiell situasjon i forhold til de fleste av Norges museer. For at Forsvarsmuseet skal sikres en fri stilling som kritisk og viktig samfunnsaktør, er det avgjørende å ha avstand fra de bevilgende myndigheter. Dette omtales som «armlengdes avstand «-prinsippet, bl.a. nedfelt i St. meld. nr. 48 *Kulturpolitikk frem mot 2014*.

Videre står det beskrevet i Forsvarssektorens kommunikasjonsmål:

- Skape interesse for – og debatt rundt – Forsvaret, kunnskap om virksomheten
- Styrke Forsvarets omdømme
- Skape aksept for Forsvarets samfunnsverdi

Dette er bakgrunnen for at Forsvarsmuseet i 2008 valgte å sette i gang et samarbeidsprosjekt med en kunstner, Morten Traavik, der museet fristilte handlingsrom for kunstnerisk virksomhet innenfor museet og la til rette for Traavik som en «Artist-in-Residence». Prosjektet fikk også økonomisk støtte fra Norsk kulturråd.

Museale forstyrrelser

Norsk kulturråd har som én av sine oppgaver å ta initiativ til forsøksvirksomhet der det har identifisert et behov for en særskilt innsats. Forsøksvirksomheten har karakter av utprøving, og kan ta form av alt fra forprosjekter og mindre pilotprosjekter til flerårige satsinger og programmer. Museale forstyrrelser er et slikt forsøksprosjekt initiert av Kulturrådet. Målet er å invitere til refleksjon rundt historie, kulturarv og kulturarvsinstitusjoner ved å la samtidskunstnere jobbe fram kunstprosjekter ved kulturhistoriske museer.

Hovedtanken med prosjektet er å invitere profesjonelle samtidskunstnere til å oppholde seg ved et museum for å utvikle kunstnerprosjekt som i vid forstand skal utforske, reflektere rundt og berøre aspekter knyttet til museets egenart.

Det er kunstnerens fremmede blikk, kombinert med den erfaring og kunnskap mange kunstnere har, som er utforskende og reflekterende rundt et tema og som kan brukes til å synliggjøre aspekter ved museet og museal virksomhet på nye og kanskje overraskende måter. (Museale forstyrrelser – et forsøksprosjekt i regi av Norsk kulturråd 2009)

ARTIST IN RESIDENCE VED FORSVARSMUSEET (AIR)

I utformingen og gjennomføringen av prosjektet var det viktig å ha klart for seg følgende mål for Forsvarsmuseets Artist-in-Residence-prosjekt:

For det første var det viktig at prosjektet tematisk berørte virksomheten til Forsvarets museer (FM). Videre var det et uttrykt mål at prosjektet skulle skape nye kunstverk eller hendelser som inviterer til refleksjon omkring historie og kulturarv. Sist, men ikke minst, skulle prosjektet bidra til å gjøre FM til engasjerende møteplasser ved å la publikum møte samtidskunsten på museet. Prosjektet skulle også belyse hvilke etiske dilemmaer Forsvaret står overfor.

Når det gjaldt kommunikasjonsmål for prosjektet, utformet vi følgende punkter for «Etterlatt inntrykk etter prosjektet»:

- Tankevekkende
- Uventet
- Et friskt blikk på Forsvaret
- Forsvarets dilemmaer
- Som kulturinstitusjon sette agenda og skape dialog

Det var fritt opp til kunstneren å velge tema og metode innenfor museets virksomhet.

PROSESSEN

Som i alt nybrottsarbeid gjorde vi oss en hel del erfaringer som vil være nyttige å ha med seg for å gjøre fremtidige prosesser bedre. Det er for det første klart at det burde vært lagt mer arbeid i utvelgelse av kunstner. Valget av kunstner burde vært bedre fundert i organisasjonen og prosessen mer åpen og bedre styrt. Samarbeidet fungerte ikke helt godt, og det var forskjellige årsaker til det.

Vi burde for eksempel utvist langt større tydelighet på hvilke roller de ulike aktørene skulle spille. Dette var veldig uklart, og det ble en slags pulverisering av ansvar, eller manglende fordeling av ansvar.

Mye kan legges på prosjektleders ansvar, og det er et klart forbedringspotensial her.

Et annet forbedringspunkt når det gjelder selve prosessen, er styrking av eierskap og forankring; vi følte rett og slett ikke eierskap til prosjektet.

FORVENTNINGER OG FORVIKLINGER

Videre skulle vi planlagt prosjektet i langt større grad, slik at vi kunne informere bedre overfor overordnede ledd. Det var jo å forvente at det ville komme reaksjoner. Da var det ekstra viktig at man kunne forklare ideen bak AIR og den rolle museer spiller i slike museale forstyrrelser. Med bedre intern forankring og informasjon ville museet fått mer ut av prosjektet, også rent publikumsmessig.

Kunstneren var for lite «in residence». Vi hadde forventet at han var der, og at man kunne se hvordan han arbeidet etc. Museets forventninger var store, men ble nok ikke helt innfridd. Mange hadde forventet noe mer. De ville «se» mer og ikke bare se elementene som innlegg i en større debatt.

PUBLIKUMS OG PRESSENS REAKSJONER

Morten Traavik gjorde selv gode utspill om sine prosjekt overfor pressen. Det ble mye som gikk på ham, og kanskje mindre om museet. Her kommer også inn uavklarte roller i forhold til hvem som skulle gjøre hva.

Vi kunne også vært dyktigere på egen markedsføring overfor f.eks. skoler, men vurderte bl.a. at dette hadde liten relevans i forhold til pensum i skolene. Raketten ble fraktet til Bodø for å inngå i den store kald krig utstillingen Isfronten, som vi jobber med i samarbeid med Norsk Luftfartsmuseum.

Her kommer raketten «hjem» til den regionen som virkelig har følt varm og kald krig på kroppen. Vi tenkte å bruke Honest John som ledd i Kald krig-utstillingens omvisninger, men raketten ble tatt ned etter bare en måned.

Det overrasket oss litt at det ikke ble større publikumsinteresse, men det er godt mulig at temaene ikke var så interessante for folk flest. (Jfr også at de som svarte på vår interne lille evaluering, mener vi burde hatt en helt annen type kunstner.)

Bruk av midler til AiR ble av flere utenforstående venner av museet møtt med lett hoderysting: Hvorfor bruke midler på dette når museet sårt trenger en generell oppgradering? En spesiell kommentar kom i forbindelse med Honest John: Dette viser hvor langt dekadansen er kommet i Forsvaret!

EVENTUELLE FREMTIDIGE AIR-PROSJEKT

Forsvarsmuseet har gjort seg en hel del nyttige og viktige erfaringer gjennom hele denne prosessen. At prosjektet ikke gikk som det skulle denne gangen, har ikke lagt lokk på denne typen prosjekter i fremtiden. I den interne evalueringen på museet var tilbakemeldingene klare på at museet definitivt bør fortsette å tenke i slike baner, men med mye bedre planlegging, ansvarsfordeling og forankring i organisasjonen.

Kunst og kulturarv er et møte mellom parter som stiller med forskjellige forutsetninger, kunnskap og forventninger. Skal dette møtet lykkes, må begge parter ta høyde for disse forskjellene, ta risiko med å begi seg ut i ukjent terreng og høre på den andre⁴.

⁴ Museale forstyrrelser – et forsøksprosjekt i regi av Norsk kulturråd. Norsk kulturråd 2009.

BODY ARMOUR -bedre enn sex?

Utstillingsplakat til Hærverk #4
ved Forsvarsmuseet i Oslo

En utstilling av Artist-in-Residence 2010 **MORTEN TRAAVIK**

Forsvarsmuseet, Akershus Festning, Oslo

07.12.2010 - 01.02.2011

tirsdag-fredag 11-15

lørdag-søndag 11-16

mandag stengt

www.fmu.mil.no

www.traavik.info/haerwerk

Ferdigstilling og opning av
Hærverk #1: "Let's be honest" ved
Forsvarsmuseet i Oslo.

Foto: Arne Flaaten

ERFARINGER FRA FORSVARSMUSEETS HUSKUNSTNERPROSJEKT

Foto: Terje Holm

ARMÉMUSEUM I STOCKHOLM OCH MORTEN TRAAVIK

Eva-Sofi Ernstell, direktør for Armémuseet i Stockholm

I följande artikel ska samarbetet mellan Armémuseum i Stockholm och Morten Traavik i Oslo presenteras. Ett samarbete som började 2009 och som fortfarande pågår. Museet har genomfört tre samarbetsprojekt med Morten mellan 2009 och 2011. Vid två olika tillfällen har Armémuseum haft kontrakt direkt med Morten och vid ett tillfälle med Försvarsmuseet i Oslo, men där Morten var en viktig del. Jag ska redovisa de olika projekten samt ge min personliga bild av på vilka sätt arbetet har berikat Armémuseum och dess verksamhet.

BAKGRUND

Första gången Armémuseum hörde talas om Morten Traavik var i augusti 2009. Det var under det årliga nordiska försvarsmuseimötet 25–28 augusti som jag och kollegorna från Armémuseum inledde samtal

med den norska representanten Stein Aasland, som arbetade på Försvarsmuseet i Oslo. Han berättade om en utställning som hette Miss Landmine, vilken skulle öppna på Försvarsmuseet under hösten 2009. Utställningen lät intressant. Foton på minskadade kvinnor i en skönhetstävling. Efter försvarsmuseimötet, som förövrigt ägde rum i Finland med exkursion Ladoga runt, besökte jag utställningen i Oslo tillsammans med Gundela Pettersson, enhetschef Armémuseum.

När vi såg Miss Landmine blev vi direkt övertygade om att det var en bra idé att visa samma utställning på Armémuseum. Vi var övertygade redan innan vi träffade själva upphovsmannen Morten Traavik. I utställningen visades stora foton på minskadade kvinnor. De var klädda i aftonklänningar med diagonal banderoll över kroppen. På banderollen fanns texten Miss Landmine. Poserna var desamma som i typiska

misstävlingar. I samtal med Morten framkom att han tidigare drivit ett projekt i Angola med motsvarande tävling, och att det här var hans andra Miss Landminetävling. Den här gången utspelade sig tävlingen i Cambodja. Mortens tankar vandrade inom olika frågeställningar och mellan olika nivåer. Det handlade dels om allas rätt att vara vacker och frågor om vad skönhet är och vem som bestämmer. Det handlade om yta och innehåll. Samtidigt lyfte bilderna tydligt fram resultatet av krig och därför passade det att visa utställningen på Armémuseum. Oskyldiga civila som har fått livslånga men. I fallet med minor och förlorade kroppsdelar är det ganska synligt, men helt säkert bär alla som mötet ett krig på sår, de är bara olika synliga.

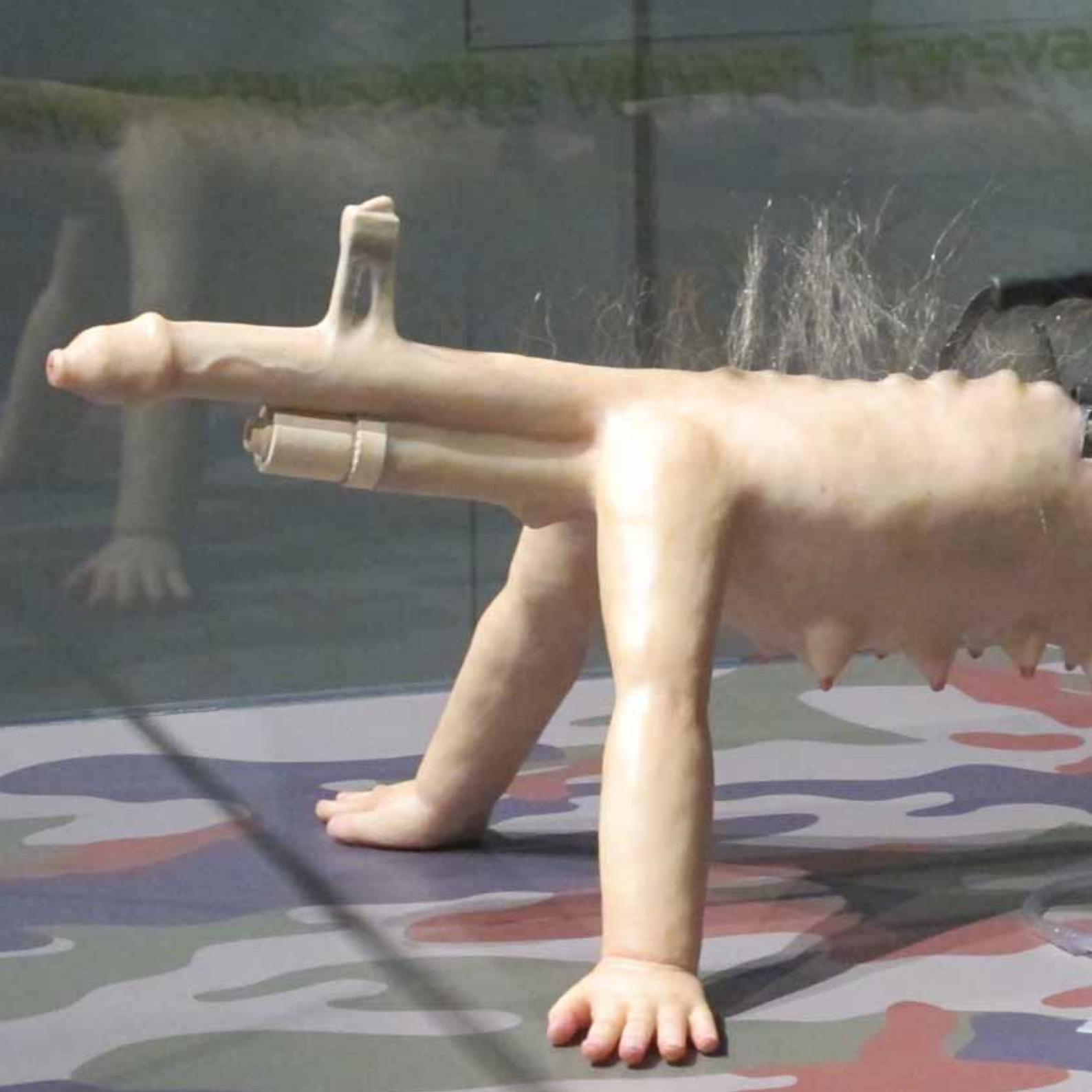
Utställningen var i sin helhet väldigt vacker, färgglada bilder i stora format, klänningarna ingick också i utställningskonceptet och fanns med på en klädställning i lokalen. Det var först efter ett tag som man egentligen upptäckte de saknade kroppsdelarna. Till utställningen hörde också en katalog där alla kvinnorna presenterades med fakta, precis som i en så kallad riktig skönhetstävling. Här berättades även om vilken typ av mina som hade förstört dem. Utställningen väckte indirekt många frågor som berörde offer och gärningsmän. Kvinnorna framställdes dock inte som offer, utan som starka personligheter med starka drivkrafter. I katalogen kunde vi läsa om vad de önskade sig mest. Det var inte fred på jorden – vilket är ett vanligt svar i misstävlingar annars. Utan det var möjlighet att starta en firma eller bidrag till något som var väldigt realistiskt.

FÖRSTA SAMARBETET - MISS LANDMINE I STOCKHOLM

I Armémuseum i Stockholm finns en yta på nedre plan där tillfälliga specialutställningar har sin givna plats. Lokalen påminner om den på Försvarsmuseet

där Miss Landmine var utställd. Det blev därför ett enkelt val att välja just den delen av museet för utställningen. Både i Oslo och Stockholm är lokalen ljus och har pelare. Oslorummet är något större och högre i tak. Men de är ganska lika, och det fanns från början stora förutsättningar för att utställningen skulle kunna presenteras på ett liknande vis som i Oslo. Det var något svårare med upphängningen, då våra pelare bär upp valv men jag ämnar inte gå närmare in på de tekniska aspekterna.

På Armémuseum funderar ledningen mycket över nya sammanhang där museet kan ha en roll. Vi vill synas och vara omskrivna samt självklart få fler besökare. Vårt museum är stort och skulle verkligen kunna svälja många fler besökare än vad som kommer under ett år. Med Miss Landmine hoppades vi att pressen skulle bli intresserade, och att vi därigenom skulle få publicitet. Dessutom var det ett oerhört angeläget ämne, både frågan om skönhet och även den om själva minproblematiken. I Stockholm funderade vi vidare över om utställningen skulle kompletteras. Skulle vi bidra med andra historier om minor? Trots att ämnet minor är intressant och viktigt, valde vi att inte göra några stora egna utblickar på temat. Projektet hade en tendens att kunna svälla, och en av poängerna med att ta in en färdig utställning är att slippa göra en utställning själv. Om vi skulle göra utblickar, så blev det plötsligt ett helt annat projekt. Utställningen skulle visas i sin helhet och ses som en konstnär, Morten Traaviks, kommentar. Armémuseums syfte med utställningen skulle vara att få minst ett nedslag i en större dagstidning. Vi hoppades också bli sedda av nya besöksgrupper, konstintresserade som annars inte skulle komma till oss. Vi släppte däremot inte helt utblickarna inom ämnet minor utan arrangerade ett

Del av installasjonen i Body Armour ved
Armémuseet i Stockholm. Foto: Morten Traavik

par programpunkter på temat minor. Som exempel kan nämnas «Röj en mina», som kom och berättade om sitt arbete.

PRESS OCH PUBLIK

Utställningen pågick mellan 10 mars och 9 maj 2010. Syftet att synas i pressen nåddes med råge. Vi syntes i TV, det gjordes radiointervjuer och skrevs väldigt mycket i tidningarna, på bloggar osv. Nedslagen i pressen blev rekord för Armémuseum, ett rekord som idag är slaget av utställningen Breaking the Silence 4 – 20 mars 2011, om Israeliska soldater i Hebron, Gaza. Fortfarande händer det att jag träffar på personer som kommenterar Miss Landmine, och det är nästan alltid positivt beröm vi får, beröm för att vara moderna och beröm för att vi lyfter viktiga frågor och vänder på perspektiven. Trots det stora utrymmet vi fick i press, så var det inte någon stor publik-framgång. Programpunkterna om minor drog nästan bara till sig personer ur personalen. Men all press gjorde ändå att fler fick möjlighet att läsa om oss. Armémuseum har inte tidigare haft plats på kultursidorna, vilket vi plötsligt fick. Varför detta inte genererade besökare, kan man förstås undra över. En ovetenskaplig analys skulle kunna säga att de som läser kultursidorna, inte är desamma som besöker ett Armémuseum. I samband med Miss Landmine och Mortens besök på Armémuseum fick museet i alla fall en trogen ny besökare, Morten själv, som fick en väldig insyn i verksamheten. Han blev imponerad av museets ateljéer och framförallt nyfiken på dockverkstaden. I den har tillverkats dockor till många utställningar under åren som gått. Dockor i naturlig storlek med huvud i silkon som sedan sminkas med personiga drag, har blivit något av ett kännemärke för Armémuseum. Under de här besöken föddes samarbete nr 2.

ARTIST IN RESIDENCE

Hela 2010 var Morten samtidigt Artist-in-Residence (AIR) på Försvarsmuseet i Oslo. Att släppa in konstnärer i museisamlingar har då och då förekommit i museisammanhang. Ofta hoppas beställaren att nya perspektiv ska uppstå, och kanske att man ska locka nya besökare. Samtidigt vill nog många museichefer (jag själv inräknad) hitta nya former och processer för att producera utställningar eller reflektioner kring ett museums verksamhet. Både när det gäller alla samlingar – vad ska man ha dem till, eller när det gäller de olika delarna av verksamheten. Att ha en AIR på ett försvarsmuseum är ovanligt. Militärhistoriska museer hör generellt inte till den grupp av museer som är nydanande och experimenterande. Vår typ av museer har ofta en utställningsdesign med scenerier som är uppbyggda för att se ut ungefär som tredimensionella foton över krigsskådeplatser. Konceptuella utställningar är sällsynta i branschen. Jag tror att det beror på att den här typen av museer många gånger drivs av försvarsmakten och inte av museiprofessionell personal. Man är inte specialist på förmedling eller besöksperspektiv, utan fokus ligger på försvaret, armén eller marinen eller flyget, och man berättar om maskiner och teknik och informerar om kaliber och teknisk prestanda.

Med det som bakgrund var det oerhört spännande att höra om AIR på Försvarsmuseet i Oslo. Morten hade fått helt fria händer. En ateljé eller glasbur fanns alldeles innanför entrén till museet för att besökare skulle kunna följa hans arbete.

AIR-projekt har funnits i olika delar av världen och handlade från början om att en konstnär skulle beredas plats och lön för att kunna fokusera på sitt konstnärskap under en period. De var vanligare på konstakademier och konstmuseer, men idag finns

arrangemanget vid alla möjliga typer av institutioner. Det kan vara kompositörer, poeter, författare eller andra utövare av de fria konsterna som kan ansöka om sådana tillfälliga «anställningar». Jag såg på nätet att i skrivande stund pågår ansökningsperioden för att söka som AIR i Rocky Mountains Nationalpark. Många olika institutioner har använt sig av AIR för att få uppmärksamhet genom att låta någon ny kraft tränga in i verksamheten.

VEM SKA GÖRA UTSTÄLLNINGAR

Det finns många olika lösningar i museisektorn på frågan vem som ska göra utställningar. Det finns även olika utbildningar i kunskapen om att göra utställningar. I Sverige finns en relativt nystartad sådan där man utbildas till *curator*, som är det engelska ordet för intendent, där en viktig del i utbildningen handlar om just att göra utställningar. Jag anser att själva berättelsen måste vara styrande, vad ska visas och om vad ska berättas. Därefter kommer en form eller gestaltning som berikar och förtydligar berättelsen. Jag tycker aldrig att utställningar blir riktigt lyckade där gestaltningen är överordnad. Det kan vara häftig design, men själva innehållet går förlorat. Det är däremot viktigt att ha en konstnärlig form. Någon som är professionell när det gäller frågor om rum, ljus, och rytm och form är oerhört viktig för hur en utställnings budskap uppfattas. Ett aldrig så spännande ämne blir inte roligt att titta på om formen är dålig, då önskar man att museet hellre hade satsat på att göra en bok än en utställning. Men det fungerar inte heller särskilt bra om formgivaren ensam gör en utställning. Innehållet ska vara överordnat formen.

Museer har en hög trovärdighet. Besökare förväntar sig att det som finns på museer ska vara äkta, och att uppgifter som presenteras ska vara sanna. Vissa

besökare menar att museet ska vara facit. Här ska man kunna gå och kontrollera vad som är rätt och få de rätta svaren.

Det är givetvis inte så. Det finns sällan rätta svar, i alla fall inte ett rätt svar. Idag ser vi museer som en plats för reflektion och funderingar. En plats där nya frågor väcks och en plats för debatter och samtal. Därmed är det också så att olika typer av utställningar måste få visas, och olika personer ska få göra utställningar. Ibland görs de av historiker eller konstvetare. Ibland kan de vara producerade, som i ett fall på Armémuseum, av soldater mitt i konflikter. Ett sådant exempel visades i våras. Det var utställningen *Breaking the silence* från Gaza. Foton från vägspärrar etc. i Hebron. Foton som var tagna av israeliska soldater, vilka också fanns på plats i utställningen för att berätta om bilderna och om sin vardag som soldat i ockuperat område. Mer «äkta» eller nära upplevelsen av «the real thing» är svårt att komma. Engagemanget var stort bland besökare. Frågorna var många till soldaterna, känslorna starka. Det fanns också några som var oerhört arga. De ville att utställningen skulle bort. Det var religiösa äldre damer som skulle be för mig, och menade att det var fel att berätta om övergrepp, och att utställningen bidrog till att göra världen värre. Man ska tåla och se så blir allt bättre, menade de. Utställningen berörde varje enskild besökare starkt, och det fanns flera som tog mig i hand och tackade. Jag har aldrig tidigare fått så mycket positiv feedback på någon utställning.

Med detta vill jag belysa att om det finns något att berätta, så blir utställningen ofta bra. I fallet med soldaterna fanns ingen häftig scenografi, men det behövdes inte utan det var just det faktum att de var där som gjorde den spännande och äkta.

ANDRA SAMARBETET – BODY ARMOUR OCH TVÅ MUSEER

Ett av Mortens projekt under AIR-året hette *Body Armour*. Det hade sitt ursprung ur tankar kring vapnet som en förlängning av soldatens kropp. *Riflemens Creed* är en av inspirationskällorna till Morten:

«Detta är mitt gevär. Det är många som det, men detta är mitt. Det är mitt liv.

Jag måste bemästra det så som jag måste bemästra mitt liv.

Mitt gevär gör ingen nytta utan mig.

Jag gör ingen nytta utan mitt gevär.

Jag måste rikta mitt gevär rätt.

Jag måste vara träffsäkrare än fienden som försöker döda mig.

Jag måste skjuta honom innan han skjuter mig.
Det kommer jag att göra.

Mitt gevär och jag vet att det som räknas i krig inte är det antal skott vi avfyra, knallen vid vårt skott eller den rök vi åstadkommer.

Vi vet att det är träffarna som räknas.
Vi kommer att träffa.

Mitt gevär är mänskligt, liksom jag själv är mänsklig, ty det är mitt liv.

Jag kommer följaktligen att lära känna det som vore det min bror.

Jag kommer att lära känna dets svaga och stärke sidor, dess delar, tillhörighet och riktmedel samt dess eldrör.

Jag kommer att hålla mitt gevär rent och redo, liksom jag själv är ren och redo.

Vi kommer att bli en del av varandra.

(från KRIG: FAKTA, MYTER OCH KURIOSA av Nicholas Hobbes – förlag Lind & Co 2003, översatt av Kjell Waltman)

För att åskådliggöra sina idéer behövde Morten vapen som hade förkroppsligats och frågan ställdes till Armémuseum om dockmakarna skulle kunna skulptera något dylikt efter Mortens instruktioner. En inspirationskälla ytterligare till idén om vapnen som kropp var Peter den Stores Kunstkammer i St Petersburg. Där finns än idag flera missfoster i formalin. Vanskapta små kroppar, som skulle undervisa barockmänniskorna om hur verkligheten såg ut. Unga vapen med muskler och gamla vapen med gäddhäng och små vapen i burkar med formalin – kunde det vara något? Morten hade många funderingar när projektet satte igång. Det här projektet med Morten Traavik var egentligen ett samarbete mellan Forsvarsmuseet i Oslo och Armémuseum i Stockholm. Frågan ställdes direkt från museichefen Runar Gjerald i Oslo till Armémuseum:

«Med denne henvendelsen ønsker Forvarets museer å invitere til samarbeide i anledning vår Artist-in-Residence ordning, 2010. Dette er et pågående prosjekt hvor museets intensjon skal være å invitere kunstnere til å kunne stille spørsmål og kommentere i et fritstilt handlingsrom.

Kunstneren henter inspirasjon fra museets samlinger, fra fagpersonalet og fra militærhistorien. Verkene som vises gjennom 2010 skal ikke være et bestillingsverk, eller ha instrumentelle føringer fra museets side. Museets kunster dette året er Morten Traavik, som Armémuseum kjenner godt fra utstillingen *Miss Landmine, Cambodia*.

I oktober vil Morten åpne utstillingen *Hærverk # 4 Body Armour* ved Forsvarsmuseet som forøvrig er vårt hovedmuseum på Akershus festning i Oslo. Verket vil vise våpen trukket med hudlignende materiale, hvor uttrykket vil gi en biologisering og humanisering av krigsmaskiner, – teknologi.

For oss er det ønskelig å samarbeide med deg og

Body Armour vart utvida med
fleire installasjonar til utstillinga
i Stockholm. Foto: Morten Traavik

fagpersoner ved Armémuseum, og kunne benytte museets verkstedsfasiliteter til produksjon av hud, og til å kle/bygge ut våpnene i dette materiale.»

Vi kom överens om att Armémuseums dockmakare skulle göra hud till två skulpturer och att Armémuseum om vi ville, skulle få visa Body Armour i Stockholm vid ett senare tillfälle. Vid samma tidpunkt beslutades även att Försvarsmuseet i Oslo, i början av 2011, skulle ställa ut en Armémuseumproduktion som heter SAKER OCH TING MELLAN LIV OCH DÖD. Det visade sig senare vara ett lyckokast eftersom utställningen, som också den var ett externt samarbete mellan Armémuseum och Torbjörn Lenskog, belönades med priset Årets Guldmonter av Utställningsetetiskt Forum. Priset delades ut under Riksförbundet Svenska Museers vårmöte våren 2011.

Exemplet ovan, hur två museer hjälper varandra, är ett bra samarbete, som visar hur två museer kan komplettera varandras resurser och underlätta varandras utställningsproduktioner. Hela sommaren och början av hösten 2010 kunde vi genom dockmakarnas arbete i Stockholm följa förvandlingsprocessen när vapnen blev förkroppsligade. Mortens funderingar om kropp och vapen känner vi alla igen. Hur ofta har vi människor inte förstärkt kroppens förmågor med ett redskap just i betydelsen att förbättra den egna kroppen. Situationen känns säkert igen i t.ex. sportsammanhang. Man är ett med surfingbrädan eller slalomskidan. När Body Armour öppnade i Oslo den 7 december 2010 var vi fyra personer från Armémuseum som deltog i vernissagen för att skaffa oss en bild av om den skulle kunna visas hos oss och för att förbereda SAKER OCH TING MELLAN LIV OCH DÖD. Samma dag förde vi samtal med personalen på

Försvarsmuseet om hur monteringsarbetet av Armémuseums utställning skulle gå till väga.

BODY ARMOUR I OSLO

Utställningen innehöll två montrar med ett gammalt och ett nyare automatvapen. Det ena var mer muskulöst och ungt och hade blöjor. Det andra var senigt och så magert att skelettet syntes. Skulpturerna såg otäcka ut – faktiskt mer otäcka än vapnen. Det är här som spänningen uppstår. Mötet mellan betraktaren och objektet. Vad är det jag står och tittar på? Otäckt och lite snuskigt är det. Egentligen är det ju bara två skulpturer. De går inte att använda som vapen och är alltså inte farliga. Samtidigt som Morten satte sin design på dem så blev de obegripliga och därför otäcka. Vi har en tendens att ogiltigförklara sådant som vi inte förstår. Vi vet inte vad vi står och kollar på. Är det på riktigt över huvud taget? Vad är vapen och vad är människa? Vem bestämmer över avtryckaren – människan eller har vapnet blivit en kroppsdel som avlossar skott lika enkelt som en hand kliar mig bakom örat. En diskussion som uppstår på vernissagen är just att ett av vapnen är otäckt. Det är en reflektion som sällan uppstår i en vapenutställning på ett museum. Där får du bara input gällande tekniska data. Eftersom själva berättelsen, den om kriget, är otäckt och svår så tror jag, att militära museer fjärrar sig från det svåra och ofta väljer enkla lösningar. Man berättar om kaliber för att det är enkelt att prata om, det går inte att säga emot eller att resonera kring. Kunde det förhålla sig så att Traaviks skulpturer var närmare kriget än vapnen som har använts däri. Skulpturerna var inte med i något krig – men kunde de ändå förmedla något om krig som vapnen i sig inte gjorde? Något om känslan, kanske känslan av att vara rädd, att inte förstå?

Utställningen öppnade i Oslo i slutet av 2010. Då började AIR-tiden att gå mot sitt slut. Två av Mortens projekt hade censurerats i Oslo. Ett handlade om Honest John, en 8 meter hög missil som klätts in i en jättekondom. Den stod utanför museet i Oslo på en väl synlig plats och tvingades bort i förtid pga. ryska presidenten Medvedevs besök i Oslo. Ett annat projekt med två stridsvagnar riktade mot varandra med texten YES/NO blev stoppat. Nu under 2011 föddes det på nytt vid ett av Mortens Sverigebesök. Kanhända blir det en fortsättning som vi får se senare i år.

TREDJE SAMARBETET - BODY ARMOUR I STOCKHOLM

Mortens Body Armour var intressant, och vi kom överens om att han skulle omarbeta den till Armémuseum. Här inleddes således vårt tredje projekt. Hos oss skulle utställningen få disponera ett rum som vi kallar för Moderna Vapen. Det ligger placerat på andra våningen i museet. Rummet var tillfälligt ledigt på grund av ombyggnadsarbeten i vapenmontrarna. Det är 150 kvadratmeter stort och inrett med fyra permanenta montrar och två pelare. Body Armour handlar om moderna vapen, varför den valda platsen var extra bra.

På Armémuseums uppdrag fick Morten i uppgift att vara konstnärligt ansvarig för utställningen Body Armour i Stockholm. Dessutom utsågs en kontaktperson, Sven Pettersson på Armémuseum, som skulle ansvara för att utställningsproduktionen fungerade. Museichefen hade som uppgift att arrangera ett «publikt samtal», där Morten skulle delta. Förutom de två vapnen som fanns med i den norska versionen av utställningen fick Morten fritt använda sig av de rekvisitavapen som fanns i museets förråd. Med rekvisitavapen menas här vapen i obrukbart skick. Det vill säga svetsade vapen som inte längre

ingår i museets samlingar, men som används ibland i pedagogiska sammanhang. De får således ställas ut utan att vara i högsäkerhetsmontrar. Morten valde att skapa sex vapen för utställningen

Utställningen i Stockholm är som helhet estetiskt stram och ren. Den nyfikne besökaren dras in i rummet och tvingas runt alla montrar för att skaffa sig en helhetsbild. Förutom vitriner med Mortens vapen finns en entréskylt med en introduktionstext. I övrigt finns inga texter.

Introtext:

«Mitt gevär är mänskligt, liksom jag själv är mänsklig, ty det är mitt liv.

Vi kommer att bli en del av varandra.»

Frasen är hämtad ur den militära eden Rifleman's Creed som varje prickskytt i den amerikanska marinkåren förväntas leva efter. Hur skulle det se ut om orden togs helt bokstavligt och ett steg till? Detta tankeexperiment är utgångspunkten när konstnären och regissören Morten Traavik suddar ut gränserna mellan människa och maskin, liv och död, våldsdrift och sexualitet i konstillationen Body Armour. Här gör Traavik sin egen tolkning av Rifleman's Creed och förhållandet mellan en soldat och hans vapen.

Body Armour är # 5 av sammanlagt fem konstverk som Traavik skapade under 2010 då han innehade titeln Artist-in-Residence, huskonstnär, vid Forsvarsmuseet i Oslo. Det konstnärliga uppdraget var att med utgångspunkt i samlingarna fritt iscensätta och kommentera samtida militära ämnen och fenomen i ett större socialt sammanhang.

De fem verken går under benämningen Haerwerk, ett norskt ord med vikingarötter som betyder både förstörelse, ödeläggelse och «en armés verk». Tre av

verken ställdes ut på Forsvarsmuseet i Norge under förra året. Förutom Body Armour visades verken Haerwerk # 1 Honest John – en sju meter lång atomraket iförd jättekondom och # 4 Rock Steady North Korea! Verken var kontroversiella – Honest John blev nedtaget i förtid och # 2 Discopanzar – en stridsvagn klädd i spegelmosaik och # 3 Yes/No – två stridsvagnar målade i FN-färger med orden YES respektive NO, stoppades av det norska försvaret.

Body Armour har tillkommit i samarbete med Armémuseum, där vapnen har ikläts olika material såsom silikonhud, päls och paljetter i museets verkstad.

Förutom de fyra fasta montrarna tillfördes två andra montrar i rummet. Gemensamt för vitrinerna är att bakstycket försetts med stora nytagna foton som täcker hela ryggen, vilket ger en extra inramning till vapnen. Vapnen i sig är alla klädda, inte bara i hud som de två första utan även i tyg, paljetter eller kött. Kläderna ger upphov till många nya associationer. De förkroppsligade vapnen har fått kläder, eller så har de intagit nya användningsområden. Diskobössan att ha på krogen, teddybössan att krama i sängen eller bacon och ägg-varianten till frukost osv. Här finns en stor portion humor samtidigt som det råder alvar i utställningen. Bössan i kött kan lätt föra tankarna till krigszoner där kött och vapen blandas till en äcklig smet.

INVIGNINGEN AV BODY ARMOUR I STOCKHOLM

Body Armour öppnade den 11 april 2011. I stället för en vanlig vernissage ordnade Armémuseum ett så kallat «publikt samtal». Som samtalsledare fungerade Mårten Castenfors, chef på Liljevalchs Konsthall. I panelen satt Morten Traavik och Robert Egnell. Robert är lärare på Försvårshögskolan och

disputerad på peacekeeping. Även publiken hade möjlighet att komma med kommentarer och frågor. Publiken bestod av specialinbjudna personer. De var utvalda av mig mot bakgrund av att det var sådana personer som skulle kunna bidra till samtalet. Inbjudan var personligt utformad och ordalydelsen varierade något. Vi ville ha ca 60 personer och 65 personer tackade ja och kom. Ungefär så här såg inbjudan ut:

Hej!

Här på Armémuseum ska vi öppna en utställning som heter Body Armour. I samband med öppningen arrangerar vi ett «publikt samtal» mellan en representant från Försvarmakten och en konstnär som heter Morten Traavik. Samtalet leds av Mårten Castenfors, chef på Liljevalchs konsthall.

Morten Traavik var Artist-in-Residence på Försvarmuseet i Oslo under hela 2010. Han skulle ge perspektiv på museet och dess samlingar, dess förmåga till förmedling osv. I samband med det gjorde han bl.a. utställningen Body Armour som visades i Oslo 2010. På Armémuseum i Stockholm har den fått en ny form.

Vem ska egentligen berätta historien på ett kulturhistoriskt/militärhistoriskt museum? Har en konstnär något att tillföra och i så fall vad? Vem ska berätta vems berättelse osv. Frågorna är många att fundera över. Jag vill inbjuda dig att vara publik under invigningen. Jag hoppas på en publik som ställer frågor. Kan du komma? Vi bjuder på lunch och det börjar 11.30 måndagen den 11 april 2011.

Jag kommer att bjuda in representanter från museer, både konstmuseer och kulturhistoriska museer, från Riksförbundet Sveriges Museer, från Svenska ICOM, från Försvaret, från konstskolor mm. Det är min förhoppning att du vill delta i publiken och anledningen till att jag

kontakta dig är att det vore spännande med en blandad publik där just du skulle kunna bidra med intelligenta synpunkter från publiken.

Svar senast 29/3, Vänliga hälsningar Eva-Sofi Erstell

DET PUBLIKA SAMTALET

Idag är min reflektion att samtalet blev för kort, vilket flera av deltagarna också påpekade till mig i efterhand. Efter två timmar ville många fortsätta. En del av tiden handlade om att presentera vem Morten Traavik var. Hans tidigare projekt belystes. Huruvida montrarna var provocerande eller inte blev den fråga som upptog mest utrymme i samtalet. Min huvudfråga som handlade om Vem som ska berätta historien på ett museum, nådde samtalet inte riktigt fram till. Vi blev alla väldigt uppfyllda i stunden. Kanske skulle vi ordnat ett längre seminarium med olika underrubriker som diskuterats under kortare stunder, eller i mindre grupper. Nu var det här första gången som något dylikt ordnades i Armémuseums regi, och några deltagare glädde mig med ord som att Armémuseum verkligen hade lyft sig ur vardagsbestyren och initierade diskussioner om intellektuella frågor.

Många av frågeställningarna är väldigt viktiga för museiverksamhet idag, och tyvärr tar de för lite plats i verksamheten. Vårt arbete fylls av det dagliga bruket. Personligen tycker jag att frågan Vem ska göra utställningar, och Vems berättelse ska berättas på museerna är våra viktigaste. Ska det vara personalen, och i så fall vilken yrkeskategori, historiker, militärer eller besökarna eller en blandning? Och ska vi bara visa sådant som vi bedömer vara publikdragande. Hur blir det då med smala ämnen, och vems historia suddar vi i så fall ut?

På 1990-talet rådde en syn på Armémuseum när det gällde insamling att det vi skulle samla på i första hand skulle ha använts av många och kännas igen av många. Det betyder att utsatta grupperns historia aldrig samlades in och därför skulle bli svårare att berättas om i framtiden. I dag funderar museets ledning över nya formuleringar, och vi kommer säkert att förändra insamlingsstrategier och berättartekniken. I Armémuseums projekt *En soldat, är en soldat, är en soldat* lyfts homosexuellas rätt att vara soldater. Alla människors lika värde står omtalade i FN-s deklARATION om de mänskliga rättigheterna i första paragrafen. Article One är en rörelse som växer och som vill skapa ett *Unstraight Museum* i Europa för att berätta en historia som inte utgår från den heterosexuella normen. Den historien skulle inte kunna berättas om vi bara samlar på sådant som tillhör massorna. Då försvinner alla minoritetens berättelser. Idag råder idéerna om att allas historia är viktig, och den berättas bäst med verkliga exempel framför allmänna generaliseringar. I Body Armour är det en person, Morten Traaviks, tolkningar och reflektioner som vi som besökare måste förhålla oss till. Vi kan tycka lika som Morten eller göra egna tolkningar utifrån de utställda tingen.

REAKTIONER PÅ BODY ARMOUR PÅ ARMÉMUSEUM

Utställningen har nu pågått i två månader. Det har kommit både positiva och negativa reaktioner från publiken. Armémuseum har en enkät om utställningen som vi kommer att be besökare fylla i då och då under utställningsperioden. Hittills har ett 40-tal personer besvarat den. I enkäten finns möjlighet att ge betyg på utställningen från 1 – 5, där 1 är mycket missnöjd och 5 är mycket nöjd. Medelbetyget är idag drygt 3. De saker som bedöms är innehållet i

montrarna, utställningens design, textinformationen och det allmänna intrycket. 15 av de 40 kan tänka sig att rekommendera utställningen till andra. Än så länge är undersökningen för liten för att vi ska kunna dra några slutsatser men det är tydligt att utställningen berör besökarna. Det märks framförallt i den gästbok som finns i utställningen, där utställningen kommenteras både positivt och negativt.

I pressen har synpunkterna varit mestadels positiva. Johanna Koljonen har i sitt program *Stora frågor* haft tre radioinslag med Morten som handlade om utställningen *Body Armour* på Armémuseum. Så här beskrivs inslaget på webben: *«En soldats närmaste vän är vapnet. Ofta är det som att soldaten smälter ihop med sin dödsmaskin. Det har vi sett i otaliga krigsfilmer och reportagebilder. Men den här sammansmältningen av människa och vapen har nu också blivit konst, i form av märkligt köttiga vapen- varelser skapade av den norske konstnären Morten Traavik. Hans utställning Body Armour visas just nu på Armémuseum i Stockholm. Jättestora frågor Sara Lundin gick en konstrunda med Morten för att prata om hans köttiga vapenvarer som bland annat byggs upp av gevär, hundpattar, blöjrumpor och löspenisar.»* Programinslagen var delade i tre delar. Den första handlade om Morten Traaviks vapenvarer, och det var Sara Lundin som samtalade med Morten om militärhistoria och estetik. Den andra hade rubriken *Dödsmaskiner klädda i prosciutto* – och den tredje hade rubriken *Kan vapen vara sexiga?* Där samtalades om frågor som: Vad representerar ett vapen mer än ond bråd död? Och varför tycker konstnären Morten Traavik att vapen kan vara sexiga?

I programmet *Stora Frågor* fördes samtalet i en mycket positiv anda kring olika tema i utställningen. Men Måns Hirschfeldt, som talade i Kulturradion

dagen efter vernissagen, reflekterade i en enda mening, efter att ha varit närvarande på det publika samtalet, att man inte ska tro att konstnärer löser allt i ett museum. Hans ord var ganska negativa. På Sveriges största Gaysajt är man däremot positiv och skrev så här när utställningen öppnade:

Naket och provocerande på Armémuseum

Naken hud, deformerade kroppsdelar och en och annan snopp. Det är resultatet av den norske konstnären Morten Traaviks verk på temat krig, sexualitet, drifter och kroppsligt förfall i konstutställningen *Body Armour* som visas på Armémuseum mellan 12 april och 11 september.

Body Armour vill lyfta fram frågan om vapnen är en del av soldatens kropp eller inte. Och det gör Morten Traavik genom att ikläda automatvapen paljetter, fjädrar, panterpäls och silikonhud skulpterade som mänskliga kroppsdelar. Bitvis är det kittlande, på gränsen till äckligt, men Traavik lyckas fascinera genom sina verklighetstroga silikonskapelser.

Utställningen öppnade på norska Forsvarsmuseet i Oslo i vintras och fick då stor uppmärksamhet i konstnärens hemland. Samma sak kommer antagligen ske här i Sverige när serien med de biomekaniska varelserna som fötts ur mixen krig, sexualitet, drifter och kroppsligt förfall nu visas.

Morten Traaviks senaste utställning i Sverige, fotoutställningen *Miss Landmine*, visades på Armémuseum i mars 2010 och uppmärksammades stort i svensk media.

Armémuseum, Riddargatan 13, *Body Armour*, start 12 april

I twitterflödet efter Johanna Koljonens program är personer positiva. En annan bild kan tolkas ur det upprop som gjordes när utställningen öppnade av

någon som kallar sig LV 426. Uppropet heter «Body Armour» – utställningen hör inte hemma på Armémuseum. «Om du anser att Armémuseums val att ge utställningen «Body Armour» utrymme, inte uppfyller de särskilda kriterier som Myndigheten Statens försvarshistoriska museer satt upp för verksamheten så skriv under här! Detta upprop är idag underskrivet av 49 personer, nästan enbart män. Jag har fått två negativa brev där man anser att utställningen hör hemma på konstmuseum och att den inte rimmar med vårt uppdrag. Samtidigt har jag fått positiva kommentarer. En konstnär har velat skänka en skulptur i brons som förställer en penis med knut på. En slags pendang till Reutersvärds knutna pistol som står utanför FN-huset i New York. Armémuseum har således också fått många positiva kommentarer. Utställningen ska stå fram till den 11 september, och det är för tidigt att redan summera projektet. Jag ska ändå avsluta med mina egna reflektioner.

SLUTKOMMENTAR TILL ARMÉMUSEUM OCH ARTIST-IN-RESIDENCE

Efter det publika samtalet var det några av deltagarna som tackade och sa att det var första gången som Armémuseum lyfte blicken och resonerade abstrakt och intellektuellt och inte bara om kaliber. Internt på Armémuseum har projektet och samarbetet med Morten varit mycket fruktsamt. Vi kommer säkert även i framtiden att samarbeta med andra konstformer för att berika utställningarna. Ett sådant har

redan påbörjats även om det är i sin linda. Det är ett musikaliskt samarbete med Romeo och Juliakören. De har redan varit och provsjungit och testat akustiken. Det handlar om tonsatta krig. Vår verksamhet i framtiden kommer att innehålla nya uttrycksmedel för att belysa och berika berättelserna om krig.

Jag ser i mötet med besökare ofta olika bilder av vad ett museum ska vara. Den äldre uppfattningen är att museet ska vara facit, här ska man kunna läsa fakta på skyltar och få bekräftat hur det var förr i tiden. Men jag frågar då vem vet hur det var? Vem har rätt till sanningen? Jag träffade en gång en ryss som sa att det var ingen kost att göra fem eller sju årsplaner om vad man ska göra. Det svåra var att efteråt beskriva vad som hände. Det finns naturligtvis många förklaringsmodeller till alla skeenden. Armémuseum vill vara tolerant och dynamiskt. Visa breda och smala utställningar. Vi vill bedriva en verksamhet som engagerar och får besökare att fundera i nya banor och ställa nya frågor.

Jag är övertygad om att samverkan med andra utanför museet ger ett mervärde till museivärlden. Därmed inte sagt att det alltid ska vara med konstnärer. Men att släppa in en konstnär gör att vi kan tillåta oss att bredda oss och inte bara vara ett facit. Avslutningsvis ett citat från vad Morten säger om Body Armour «Poängen är att känna krig inte att förstå – en sammansatt känsla. De förvrängda vapnen ska i bästa fall förmedla just den känslomässiga sanningen om krig.»

«HONEST JOHN – LET'S BE HONEST»

Kari Aasjord White, prosjektmedarbeider, Norsk Luftfartsmuseum

Prosjektet Isfronten – Kald Krig Opplevelser – er Norsk Luftfartsmuseum (NL) og Luftforsvarsmuseets (LMU) hovedprosjekt og største samarbeidsprosjekt i 2009–2014. I forbindelse med dette har vi også styrket samarbeidet med Forsvarets museer, som LMU er organisert under.

SAMARBEID KAN FØRE TIL MYE SPENNENDE

I november 2009 besøkte vi Forsvarsmuseet på Akershus festning sammen med kolleger ved LMU. Vi fikk da høre om det spennende prosjektet «Hærwerk» og Morten Traavik som Artist in Residens ved Forsvarsmuseet. Både direktør Runar Gjerald, prosjektleder Inger Astrid Kobbevik og flere fra staben der var svært engasjerte i og spente på mottakelsen av «Honest John – Let's be Honest», første verk i Hærwerk-serien.

Vi syntes dette var et svært spennende og modig prosjekt, og bestemte oss for å følge det videre. Vi besøkte også Forsvarsmuseet mens verket var utstilt der. Vi holdt kontakten med Inger Astrid, og tanken

om å overta verket når utstillingsperioden var over i Oslo, ble luftet tidlig. Utpå vårparten var det planlagt å flytte raketten til et annet sted på uteområdet ved Forsvarsmuseet, men allerede da hadde kunstverket skapt så mange presseoppslag og negative reaksjoner i forsvarskretser utenfor museet at det ble besluttet å ta den ned. Inger Astrid tok da kontakt og tilbød oss å ta imot Honest John tidligere enn vi hadde regnet med. Vi måtte bestemme oss raskt, men nettopp på grunn av den store oppmerksomheten kunstverket hadde fått, var dette en mulighet vi ikke kunne la gå fra oss.

Som museum har vi jo også som oppgave å inneha en aktiv samfunnsrolle og å «*stille kritiske spørsmål vedrørende både fortid og nåtid*» (2.2 Mål for museumssektoren 2011). Vi tolker dette som at det f.eks. er viktig for oss å ikke «gi publikum alle svarene», men å skape debatt og å provosere fram egne meninger og tanker om utstillingene og det vi vil formidle. Dette var en gyllen mulighet til å stimulere til nettopp det i vår mest besøkte sesong. Så vi takket selvfølgelig ja, og satte i gang arbeidet med å

skaffe transport og lage en «Hot Spot» med historisk informasjon om Raketten, Honest John, og sist men ikke minst å engasjere Morten Traavik til å gjennomføre «pådukingen» også her i Bodø. Det var mye som skulle på plass på kort tid, og kostnadene gjorde store, uplanlagte innhogg i Isfronten – budsjettet vårt. Det viste seg likevel å være verdt det.

HONEST JOHN REISER SEG IGJEN – I BODØ

Etter intens jobbing med mange hender i sving, leie av trailere, kraner og bruk av kompressor og lift fikk en fornøyd Morten Traavik «påduket» det nylappede kondomet til «Final Countdown». Bodøvinden gav ham og helperne litt større utfordringer enn i Oslo, men i en for anledningen lånt, gammel amerikansk flight suit var Morten beredt på det meste 20 meter oppe i lufta.

Både NRK og Avisa Nordland dekket begivenheten, i tillegg til en del nysgjerrig publikum som ville overvære åpningen av en helt annerledes utstilling. Det var god stemning og mye latter både blant personellet på museet og tilskuerne.

Inne på museet – i Rotunden – hadde vi, som nevnt, laget en Hot Spot⁵ om «Honest John i norsk tjeneste». Denne enkle utstillingen viste historiske foto og avisartikler fra den tiden raketten kom hit og var stasjonert på norsk jord. I tillegg brukte vi en kort amerikansk film fra You Tube som viste hvordan raketten fungerte og ble brukt.⁶

Det ble flere presseoppslag da vi satte opp dette verket, og noen menings-utvekslinger på avisenes

hjemmesider (se kapittel 8). Reaksjonene ble likevel ikke så sterke og debatten ikke så opphetet her oppe som i Oslo. Dette hadde, slik vi ser det, to årsaker:

1. «Stuntet» var gjennomført en gang før, og verket hadde stått utstilt i Oslo i ei tid mens debatten raste i rikspresen, blant folk og i Forsvaret.
2. Verket ble nå utstilt av et sivilt museum, ikke et militært.

Det vil si: Det siste punktet er bare delvis korrekt. Under luftfartsmuseets tak er det tre museumsaktører: Stiftelsen Norsk Luftfartsmuseum, med hovedansvar for og vekt på sivil luftfart, LMU med sin primære og faste utstilling av fly og luftmilitær historie og Avinor Museum, som presenterer sin historie.

På grunn av all debatten Honest John og Hærverk-prosjektet til Morten Traavik hadde skapt på Forsvarsmuseet, ønsket de ikke at deres avdeling i Bodø skulle ta imot det omdiskuterte kunstverket. Så for å roe ned diskusjonen om hva som kan stilles ut av et forsvarsmuseum, men likevel ha mulighet til å vise fram verket over en lengre periode – som planlagt, gikk tilbudet gikk til stiftelsen Norsk Luftfartsmuseum. Kostnadene ved og abreidet med tilrettelegging for utstillingen ble tillagt prosjekt Isfronten. Som tidligere nevnt, er dette et samarbeidsprosjekt mellom NL og LMU. LMU var i likhet med Forsvarsmuseet positiv til prosjektet, men valgte å forholde seg passiv i fasen da utstillingen skulle på plass i Bodø.

HVORFOR HONEST JOHN TIL NORSK LUFTFARTSMUSEUM?

Vi hadde flere grunner til at vi ønsket å stille ut dette verket hos oss.

5 En Hot Spot er en temporær utstilling, der budskap og vinkling spisses, der aktuelle samfunnsproblemer blir satt på dagsordenen, og nye stemmer slipper til. Målet er å gjøre arkiv, bibliotek og museum mer synlige og aktuelle.

6 http://www.youtube.com/watch?v=cpJeyiDLPXA&feature=player_detail-page

1. Vi ønsket å fortelle historien om Honest John. Prosjekt Isfronten handler om formidling av den kalde krigen i Nord. Honest John var Norges første rakett beregnet for atomstridshode – og et symbol i seg selv både på atomtrusselen som førte til frykt, og også på den stoltheten vi følte gjennom å bli viktig for NATO under den kalde krigen. En viktighet som gjennom enorme forsvarsinvesteringer førte til ei rekordrask utvikling av f.eks. Bodø fra et fiskerbondesamfunn til en av verdens mest militarisererte byer.
2. Gjennom Honest John – Let's be Honest kunne vi sette vårt nasjonale luftfartsmuseum på kartet både lokalt og nasjonalt, som et moderne museum som tør å tenke nytt. Som også tar inn utstillinger som er kontroversielle og skaper samfunnsdebatt om vanskelige tema.
3. Som et museum med «en fot i hver leir» (sivilt og militært) og med en stor andel av befolkningen i regionen med bakgrunn i eller med nært forhold til Forsvaret, var det ekstra interessant for oss hvordan dette verket ble mottatt og tolket blant publikum her.

HONEST JOHN SOM FORMIDLINGSVENNLIG UTSTILLING FOR BARN OG UNGE.

Norsk Luftfartsmuseum har en dyktig og aktiv formidlingsavdeling og er en stor bidragsyter til Den kulturelle skolesekken (DKS), både i Bodø kommune og i samarbeid med Nordland fylkeskommune. Museet har i tillegg utviklet gode opplegg rettet mot barnehagene. Undervisningsoppleggene er svært populære blant både elever og lærere, og barnefamilier er gjengangere blant vår gjester.

Da vi fikk spørsmålet om vi kunne ta imot kunstverket på kort varsel, hadde vi umiddelbart mange

spennende tanker om hvordan det kunne vært brukt i et formidlingsopplegg for barn/unge. Men tidsaspektet var for kort, da høstens opplegg allerede var bestemt og lagt inn i våre og skolenes planer. Vi hadde også for knappe ressurser til å lage et eget opplegg utenom DKS for barn/unge. Men ideene var som sagt mange. Alt fra å linke utstillingen til temaet frykt – og da særlig frykt for krig, særlig rettet mot opplevelsene til innvandrere/flykningebarn i Norge – men også håpet om og ønsket om fred, f.eks gjennom internasjonale fredsbevarende operasjoner, freds- og nedrustningsavtaler. De tankene barna hadde, kunne uttrykkes gjennom utsagn, sitater og/eller tegninger, som igjen kunne stilles ut på museet.

En annen tanke var å gi grupper av barn/ungdommer det de ofte mangler i en travel skolehverdag, nemlig tid til samtaler og refleksjon. En voksen (eller flere voksne med ulik bakgrunn) kunne ta utgangspunkt i deres umiddelbare tanker om og reaksjon på Honest J. og bruke en times tid på å diskutere akkurat det samtalen førte dem inn på, og gjerne stille kritiske spørsmål innenfor det emnet samtalen ledet til – for å stimulere til refleksjon, nye tanker og debatt.

Disse planene har vi lagt litt på is i påvente av å kunne realisere dem i vår planlagte kald krigsutstilling inne i Norges største og mest signifikante festningsanlegg fra den kalde krigen: Den atomsikre fjellhangaren Anlegg 96. Vi håper likevel at vi får mulighet til å hente dem fram i andre spennende og provokative utstillingsprosjekt.

Det å få muligheten til å ha dette verket fra et så spennende kunstprosjekt her hos oss har absolutt gitt mersmak i forhold til å bruke mer utradisjonelle kunstverk, eller tradisjonelle museumsgjenstander, i en kontekst der de kan stimulere til debatt.

Vi ser også muligheten av å ha en «huskunstner» som en fin anledning til å se utstillinger og formidling på nye måter og å utfordre vårt eget syn på hvordan et museum bør være for å engasjere spesielt den unge generasjonen. Det var både morsomt, inspirerende og en stor glede å få samarbeide med Morten Traavik.

I planleggingen av den nye utstillingen om den kalde krigen er dette noe vi ønsker å utforske nærmere. Vi ønsker blant annet å teste ut ulike nye formidlingsmetoder. Vi ser for oss at det å bruke kunst / en kunstner for å skape interesse for og oppmerksomhet rundt tema som ligger litt fjernt fra de unges hverdag, er en spennende mulighet vi da vil ha. Vi ønsker å utvikle spill og fora for diskusjoner på tvers av landegrensene; redskaper som er så relatert til de unges hverdagsinteresser at de faktisk ønsker å bruke dem for å lære mer.

REAKSJONER OGSÅ I BODØ?

Mens Morten Traavik fortsatte «å provosere» Forsvaret med sitt nye kunstverk i Hærverk-serien i rikspresen, fikk Honest John nyte litt mer ro i Bodø. Men oppmerksomheten uteble ikke. Vi fikk større presseoppslag av lokal- og rikspresse enn vi hadde hatt på lenge. Turister, andre gjester og barn og skoleungdommer oppdaget kunstverket på lang avstand, pekte, lo og elsket å fotografere det. I russetida opplevde vi at lufta ble sluppet ut av kondomet og små hull dukket opp. Men hvis det kan få ungdom til å tenke på kondomer, er det jo også en positiv effekt.

Tidligere ansatte i Forsvaret som arbeider ved vårt museum eller er faste gjester, var mindre begeistret. Selv om noen brydde seg lite eller til og med dro på smilebåndet, ergret det mange å måtte nyte utsikten av denne kjempefallosen hver dag fra kafé

og pauserom. Mange av dem, og andre med lang fartstid i museumsbransjen, opplevde det som dumt og krenkende å stille ut en museumsgjenstand av denne typen på en slik måte. Ved luftfartsmuseer og militære museer over hele verden er det tradisjon for å stille ut gjenstander på en måte som viser på best mulig måte hva de ble brukt til, og med verdighet og respekt for gjenstandenes historie. knyttet til mennesker som har brukt dem i krig eller andre viktige oppdrag. Mange mente at måten den var stilt opp på – og kondomet – latterliggjorde raketten, og ønsket kanskje ikke å reflektere videre over hvilke positive signaler og tanker et slikt uttrykk kunne få fram.

I forbindelse med en konferanse vi avholdt i juni, hadde vi besøk av både russiske foredragsholdere og gjester. Selv om ingen av dem kommenterte HJ på eget initiativ, fikk vi en del negative kommentarer fra dem på forespørsel om hva de syntes om den. Reaksjonene her hadde nok de samme årsakene som jeg nevnte ovenfor, siden de har enda sterkere nasjonalfølelse overfor land og forsvar og en mer konservativ museumstradisjon.

En av de tingene som er spennende med et slikt kunstverk, er at i skjæringspunktet mellom dem som blir støtt og provosert og dem som synes kunstidéen er morsom og interessant, oppstår det nye problemstillinger. Sistnevnte gruppe har som regel liten forståelse for dem som reagerer negativt. Da kan man starte en ny debatt om hvorfor det er slik. Hvorfor synes de som er positive til idéen, at f.eks. Forsvaret overreagerer og er for konservative og for feige til å la samfunnet skape en debatt om verdisyn og krig og fred? Er det slik at Forsvaret er redd for at folk skal «latterliggjøre» deres innsats og betydning for samfunnet, og stille for mange spørsmål? Vil det undergrave deres rolle og undergrave den

æresfølelsen som de opplever at de legger i sin status, ordre og de oppdragene de er bedt om å utføre? Under 2. verdenskrig ble både kjente filmstjerner, sangere, politikere og playboymodeller sendt til krigsområdene for å oppmuntre og styrke soldatenes mot, tro og vilje til å kjempe videre. Er det ufølsomt av kunstnere og «vanlige mennesker» å ikke forstå at kunst kan krenke Forsvarets integritet? Eller handler reaksjonene fra forsvarsfolk om helt andre ting? Kan vi engasjere den oppvoksende generasjonen til å gå på museum uten å stille kritiske spørsmål eller provosere?

I Mål for Museumssektoren 2011, 2.2, heter det også: *«Museene skal ha en faglig fri stilling som gir handlingsrom for å stille kritiske spørsmål vedrørende både fortid og nåtid. Dette forutsetter armlengdes*

avstand til eiere og offentlige myndigheter. Kunstprosjektet Hærverk har i alle fall lyktes med å skape debatt rundt dette målet og om det lar seg gjennomføre på alle typer museer. Ved Norsk luftfartsmuseum jobber vi etter visjonen «ett tak ett museum» og har et nært samarbeid med Forsvarsmuseet – gjennom LMU – om vår nye kald krigs-utstilling, men også om fremtidige utstillingsprosjekt. Den debatten som Honest John og hele kunstprosjektet skapte, vil nok på godt og vondt prege fremtiden til museene i Norge, og mer eller mindre hvilke valg de gjør i forhold til utstillinger framover.

Og mens vi jobber intenst videre med våre planer, hviler Norges første atomrakett dypt inne i Norges største «atomsikre» fjellanlegg ... i påvente av nye spennende utfordringer.

Det ferdig luftfylte kondomet bæres ut fra Norsk Luftfartsmuseum
Foto: Linda Furre, NL

GODE TIPS OG RÅD NÅR EIN SKAL SETJA I GANG DENNE TYPEN PROSJEKT

Siri Slettvåg og Åshild Andrea Brekke, Norsk kulturråd

Ein treng som nemnt ikkje vera ekspert for å setta i gang eit Artist-in Residence-prosjekt. Her følgjer ein del tips som kan vera nyttige å ha i bakhovudet når ein sett igang.

a) Mål, prioriteringar og handtering av forventningar

Å involvera eksterne folk tettare i arbeidet sitt er tid- og ressurskrevjande. Det er viktig å ha klare rammer for kva slags handlingsrom ein har innanfor institusjonen.

Ei klassisk utfordring er å handtera dei av og til urealistiske forventningane til dei ulike partane som er involverte. Difor er det viktig å få byrjinga av prosessen riktig, slik at forventningane til dei ulike deltakarane kan handterast på ein god måte, og at ein kan bli samde om premissane for den vidare prosessen (kva slags kunstnar, korleis arbeider ein kunstnar, korleis jobbar dei museumstilsette osv.). Det er òg

viktig at det er semje om prioriteringar, mål og delmål heilt frå starten på prosessen.

b) God intern forankring

Museet si prosjektgruppe bør ha god støtte i leiinga og syta for prosessar med dei andre tilsette i alle fasane i utstillingsarbeidet, slik at alle får eit eigarskap til prosjektet. Det vert lettare å driva Artist-in-Residence-prosjekt når det er godt forankra i institusjonen. Utarbeiding, implementering og evaluering av strategiar for korleis institusjonen skal jobba med dette, er difor serskilt viktig. Ikkje minst gjeld det å ha ein strategi for korleis ein handterer presse og media ved potensielt kontroversielle prosjekt.

c) Tillit og dialog

Det er naudsynt å bruka tid på å byggja tillit mellom museet og dei ulike deltakarane for å få til

forpliktande samarbeid. Ein bør syta for løpande dialog mellom museum og kunstnar, med moglegheit for justeringar langs vegen. Å laga ein konkret plan for dialogen kan vera lurt.

d) Vektlegging av prosess

Proessen er like viktig, om ikkje viktigare, enn resultatet. Det at prosessen i forkant er grundig og gjev mykje handlingsrom og trygge diskusjonsfora, gjer samarbeidet lettare.

e) Openheit under heile prosessen

Museet bør vera fullstendig opne om potensielle politiske utfordringar, samt økonomiske og praktiske rammer for utstillinga (budsjett, ordmengde ...). Det er til dømes ei vanleg utfordring at referansegrupper

og andre eksterne partnarar trur at det er uavgrensa midlar og plass til rådvelde.

f) Solid førebuing kombinert med fleksibilitet

Det er viktig at ein er budd på at det kjem til å verta endringar, uansett kor godt eit prosjekt er planlagt.

g) Praktiske tilhøve

Det er viktig at ein lagar ryddige og gode kontraktar mellom dei ulike partane, noko som gjer det lettare å handtera eventuell usemje som måtte oppstå.

h) Konflikthandtering

I alle prosessar ligg det ein kime til konflikthandtering. Det er difor viktig å laga gode rutinar for konflikthandtering, som alle partar i prosjektet er samde om.

Som denne rapporten syner, finst det altså ein heil del element som har synt seg å vera viktige på eit overordna nivå. Det viktigaste er å få i gang ein fruktbar prosess og så ha ein plan for korleis ein handterer ulike utfordringar som dukkar opp undervegs.

Å BRUKA HANDLINGSROMMET

Musea har eit spennande handlingsrom når det gjeld kreative samarbeid med kunstnarar. Med AiR-prosjektet gjekk Forsvarsmuseet i Oslo føre med eit modig og nyttig stykke nybrottsarbeid, ikkje minst fordi dei tilhøyrer ein type museum som kan hende har eit tettare forhold til eigarane sine av di dei er eit etatsmuseum.

Prosjektet fungerte likevel godt både i Bodø og Stockholm, og har gjeve opphav til interessante diskusjonar og problemstillingar som er viktige i den stadige vidareutviklinga av samfunnsrolla til musea og arkiva. Bratt læringskurve og motvillige eigarar til tross, Forsvarsmuseet har tydelegvis lært mykje av denne prosessen og gjort seg erfaringar

som har stor overføringsverdi til andre prosjekt, både ved eige og andre museum. Til alt overmål har det heller ikkje skremt dei frå å tenkja seg nye slike samarbeidsprosjekt i framtida.

Både spørsmål om kva kunst er, og korleis den fungerer i offentlege rom, er berre nokre av problemstillingane som har komme til syne i løpet av prosessen. I Bodø noterer dei seg til dømes at ein av dei tinga som er spennande med eit slikt kunstverk *«... er at i skjæringspunktet mellom dem som blir støtt og provosert og dem som synes kunstdéén er morsom og interessant, oppstår det nye problemstillinger.»* (Aasjordet White).

Arbeidet med rapporten har ikkje berre gjeve svar på ein del spørsmål, men òg gjeve opphav til ei rekkje nye spørsmål. Slike kreative samarbeid kan ofte føra til uventa og kan hende utfordrande situasjonar og prosessen vert ikkje heilt som ein hadde tenkt då ein starta. Vi vil uansett oppmoda museumsektoren til fortsetta å våga seg ut i nye, uoversiktlege og kreative formidlingsterreng. Den som inkje vågar, vinn heller ingenting. Det er lov å feila.

Honest John i solnedgang.
Foto: Kari Aasjord White, NL

KJELDER OG NYTTIGE LENKER

Forsvarsmuseets strategi 2010–2017

Grepstad, Ottar (2009): «Mot på museum». Artikkel i Dagens Næringsliv 11.11.2009.

Museale forstyrrelser – et forsøksprosjekt i regi av Norsk kulturråd. Norsk kulturråd 2009.

NOU 1996:7 Mangfold, minne, møtestad

St. prp. nr. 1 2008–2009

St. meld. nr. 22 (1999–2000) Kjelder til kunnskap og oppleving

St.meld. nr. 23 (2008–2009) Om Bibliotek – Kunnskapsallmenning, møtestad og kulturarena i ei digital tid

St. meld. nr. 33 (2008–2009) Kultur å forsvare

St. meld. nr. 48 (2002–2003) Kulturpolitikk fram mot 2014

St. meld. nr. 49 (2008–2009) Framtidas museum

Tilsagnsbrev frå KKD til musea 2009

Omtale av prosjektet i ulike aviser:

Avisa Nordland 16/6 2010

Avisa Nordland 17/6 2010

Forsvarets forum mars 2010

Klassekampen 4/12 2010

Bergens Tidende 13/3 2010

Bergens Tidende 12/3 2010

Aftenposten 5/5 2010: http://www.aftenposten.no/kul_und/article3637858.ece

Aftenposten 23/10 2010

Bergens Tidende 8/12 2010

Aftenposten 8/10 2010

Dagbladet juni 2010: <http://www.dagbladet.no/2010/06/16/nyheter/penis/fsb/russland/uten-riks/12172837/>

Lenker frå Norsk Luftfartsmuseum:

http://www.luftfart.museum.no/Nyheter/2010/Atomrakett_Honest_John/honest_john_fakta.htm

http://www.luftfart.museum.no/Nyheter/2010/Atomrakett_Honest_John/honest_john.htm
[http://isfronten.blogspot.com/2010/06/da-var-kon-
domen-pa-plass.html](http://isfronten.blogspot.com/2010/06/da-var-kon-
domen-pa-plass.html)
[http://isfronten.blogspot.com/2010/06/endelig-
honest-john-har-ankommet-norsk.html](http://isfronten.blogspot.com/2010/06/endelig-
honest-john-har-ankommet-norsk.html)
[http://isfronten.blogspot.com/2010/06/honest-
john-norges-frste-atomrakett-med.html](http://isfronten.blogspot.com/2010/06/honest-
john-norges-frste-atomrakett-med.html)
[http://isfronten.blogspot.com/2010/05/hrwerk-pa-
forsvarsmuseet.html](http://isfronten.blogspot.com/2010/05/hrwerk-pa-
forsvarsmuseet.html)
<http://www1.nrk.no/nett-tv/indeks/218903>
<http://www.an.no/kultur/article5159612.ece>
[http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nord-
land/1.7164099](http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nord-
land/1.7164099)

Heimesida til Morten Traavik:

<http://www.traavik.info/index.php/haerwerk.html>

ISBN 978-82-8105-096-9